

MOKSLO LIETUVA

2005 m. vasario 23–kovo 8 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 4(338)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Marija Gimbutienė

1921 m. sausio 23 d. Vilniuje gimusiai JAV lietuvių archeologei ir naujos mokslo krypties – archeomitologijos kūrėjai Marijai Gimbutienei (1921–1994 m.) šiemet būtų sukakę 85-eri. XX a. jai vienintelei, anot Vytauto Kavolio, pavyko atrasti ir aprašyti ligi tol nepažintą civilizaciją. Pats būdamas lyginamųjų civilizacijų tyrinėtojas, V. Kavolis turėjo pagrindo taip teigti. Tiesa, tarp kolegų ir kai kurių kitų sričių mokslininkų galima išgirsti ir gana kontroversiškų dalies M. Gimbutienės teiginių ir išvadų vertinimų. Jos pažeidžiamumui akademinuose sluoksniuose nemenko pagrindo suteikė ir tai, kad M. Gimbutienė, visiškai be jos pačios pastangų, tapo labai populiaru tarp JAV feminisčių. Mat profesorė, tyrinėjama Senosios Europos matristinę kultūrą iki patriarchybos įsigalėjimo, formulavo tokius klausimus ir padarė tokių išvadų, kurios kritiko į feminisčių judėjimo purenamą dirvą. Didžiulių vidinių prieštaravimų draskomame Vakarų pasaulyje M. Gimbutienės Senoji Europa ir jos Deivės Motinos kultas, žmonių ir gamtos harmonija, taikus sugyvenimas, buvo ta siekiamybė, iš kurios feministinis judėjimas sėmėsi jėgos ir įkvėpimo.

Nukelta į 10 p.

Kelias pas Mariją

Gedimino Žemicko nuotraukos

Marijai Gimbutienei buvo artimas senųjų archetipų ir simbolių pasaulis, kuris atsiskleidžia dailininko Antano Chmieliausko sieninėje tapyboje Vilniaus universiteto Rektoriatuose

Nefilosofiški pasvarstymai dėl Jono Basanavičiaus romantizmo

Arnoldas Piročkinas

Mūsų nepriklausomoje Lietuvoje darosi įprasta, kad, žiūrėk, koks šaunus filosofas, istorikas ar šiaip publicistas pasistengia „praturtinti“ mūsų visuomenę savo nuomonėmis apie XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių atgimimo veikėjus – skuba nuplėšti nuo jų aureoles. Daugiausia kliūva Jonui Basana-

vičiui, kartais Vincui Kudirkai, tuo labiau Antanui Smetonai. Niuktelėta net Povilui Višinskiui. Kas be ko, nei šie, nei kiti įžymieji veikėjai nėra šventosios indų karvės, kaip vienoje radijo laidoje atkakliai kartoję susirinkę jų kritikai: galima jiems ir rykštele pašmagoti, o gal ir rimbu užtvoti, jei, plėšdami dirvonus, jie būtų nukreivinę vagą. Tačiau tie kritiškai nusiteikę jaunieji praeities vertintojai, kurių amžius

tarp 25 ir 80 metų, kartais primena vaikigalių, kuris, gavęs iš tėvo vadeles, šutina bėriukui botagu šonus be gailėsčio ir atodairos.

Toks įspūdis kilo pasiklausius vienos radijo paskaitos, pavadintos labai filosofiška – *Lietuviškumo paradoksai: kultūrinis romantikas prieš valstybinę pragmatiką*. Dvi priežastys verčia neminėti paskaitos autoriaus pavardės.

Nukelta į 3 p.

2 p.

PASKIRTOS
LIETUVOS
MOKSLO
PREMIJOS

2 p.

B. JUODKAI –
ŽYGIMANTO
AUGUSTO
MEDALIS

7, 12 p.

MINIMAS
ADOLFO
ŠAPOKOS 100-
METIS

4, 15 p.

KAI DAINA
BUVO GINKLAS
PRIEŠ TANKUS

5, 16 p.

SOCIALINĖS
DRAMATURGIJOS
ERDVĖJE

Benediktui Juodkai – Žygimanto Augusto medalis

Vilniaus universiteto rektoriui akad. Benediktui Juodkai Žygimanto Augusto medalį įteikia Vilniaus miesto savivaldybės meras Artūras Zuokas

Vasario 16-osios išvakarėse Vilniaus rotušėje vyko iškilmingas Vilniaus miesto savivaldybės tarybos posėdis, skirtas Lietuvos Valstybės Atkūrimo dienai paminėti. Jo metu Žygimanto Augusto medaliu buvo apdovanotas Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka.

Iškilmingą Miesto tarybos posėdį pradėjęs Vilniaus meras Artūras Zuokas kalbėjo apie žmogiškojo idealizmo svarbą mūsų gyvenime: drašiams, ryžtingiems ir nepraktiškiems idealistams galime būti dėkingi ir už Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akta. 1918 m. jis buvo paskelbtas senojame Lietuvos sostinėje Vilniuje tuo metu, kai tarsi nebuvo didesnių praktinių priedaidų kurti valstybę, nes tuo metu Vilniuje gyveno vos 2 proc. lietuvių. Tėbuvo kelios lietuviškos draugijos, laikraštis ir valstybingumo idėją remiantis inteligentų būrelis. Tiesa, dar buvo garbingų Lietuvos istorijos pavyzdžių, kurie apie valstybę svajojantiems inteligentams teikė jėgų ir pasitikėjimo.

Nepriklausomybės paskelbimo išvakarėse Lietuvos Taryba vos neskilo, vis dėlto dėl bendro svarbiausio tikslo susitarti sugebėta. Iš to būtų galima pasimokyti, sakė meras A. Zuokas, nes būdami laisvi ir savarankiški, net ir skirtingų pažiūrų žmonės, priklausantys skirtingoms partijoms, gyvename toje pačioje valstybėje ir turime bendrų tikslų. Būtent šioms tikslams įgyvendinti ir turėtų būti skiriama daugiausia energijos ir visų mūsų pastangų.

Sveikindamas visus iškilmingo posėdžio dalyvius, tarp kurių buvo ir daug akademinės bendruomenės narių, meras A. Zuokas linkėjo, kad 1918 m. Vasario 16-ąją Vilniuje su-

kurtas istorijos stebuklas mus vienyty, įkvėptų naujiems darbams. A. Zuokas kvietė gyventi taip, kad būtų gera gyventi kartu, kad Lietuva būtų ten, kur esame mes.

Po Vilniaus mero sveikinimo kalbos pradėta Žygimanto Augusto medalio įteikimo ceremonija. Skambant muzikai į Rotušės iškilmių salę įžengė Žygimantas Augustas ir Barbora Radvilaitė, dėvintys Renesanso epochos karališkus drabužius. Teatriliškais mostais Žygimantas Augustas nuščiuvusiai publikai pademonstravo 2005 m. gruodžio 21 d. Vilniaus miesto sprendimo raštą, kuriu, kartu su Žygimanto Augusto medaliu, nutarta pagerbti Vilniaus universiteto rektorių prof. B. Juodką.

Ceremonmeisteriui perskaičius šį raštą, meras A. Zuokas tarė žodį apie apdovanojamąjį. Tai tikras mokslininkas, kurio smalsumo nesumažino jokie titulai, moksliniai laipsniai ir premijos, kalbėjo meras apie Vilniaus universiteto rektorių akad. B. Juodką. Net ir išrinktas rektoriumi, neužmiršo savosios mokslinės laboratorijos, kur profesorių, ko gero, galima sutikti dažniau, negu rektoriaus kabinete. Tai ne vien Vilniaus ir Lietuvos masto biochemikas, bet ir garsiausiame pasaulyje universitetuose žinomas bei laukiamas mokslininkas.

Rektorius daug nuveikė, kad Universitetas būtų ne uždara, o aktyvi Vilniaus miesto gyvenimo dalis, – toliau plėtojo mintį meras. Vilniaus universitetas visada buvo Vilniaus miesto širdis, puoselėjanti antikines ir krikščioniškas vertybes, liudijanti Lietuvos priklausymą lotyniškajai Vakarų kultūrai. Todėl Vilniaus universitetas nėra tik vienas iš dau-

gelio universitetų – tai istorinės Vilniaus atminties ir dvasios židiny. Taigi rektorius B. Juodka padarė labai daug, kad Universitetas vėl taptų Vilniaus miesto širdimi.

Meras A. Zuokas pacitavo ir paties rektoriaus B. Juodkos žodžius, kuriuos rektorius Universiteto bendruomenei pasakė praėjusių metų pabaigoje: *Norėčiau palinkėti, kad mes mažiau ieškotume vienas kitų trūkumų ir daugiau mėgintume bendromis jėgomis spręsti. Nė vienas iš mūsų nėra Dievas, visi darome klaidų. Kada turime komandą, nereikia bijoti padėti kitam ištaisyti klaidas. Linkiu rasti ir bendromis jėgomis šalinti trūkumus. Ir nenusiminti, jei nepavyks. Nes dažnai kai kurios, atrodytu, didelės problemos iš tikrųjų tėra dirbtinės ir nebaisios.*

A. Zuokas padėkojo rektoriui B. Juodkai už šiuos prasmingus žodžius, kuriuos siūlė įsidėmėti ir miesto bendruomenei. Skambant pakiliams muzikos garsams, meras A. Zuokas įteikė rektoriui B. Juodkai Žygimanto Augusto medalį.

Atsakomajame žodyje dėkodamas už apdovanojimą, prof. B. Juodka priminė, kad Žygimantas Augustas karaliumi buvo tuo metu, kai įsteigta Vilniaus jėzuitų kolegija – Vilniaus universiteto pirmtakė. Didžiausias karaliaus nuopelnas Vilniaus universitetui buvo tas, kad jis prieš pat mirtį savo didžiule 5 tūkst. vertingų knygų biblioteką 1570 m. padovanojo Vilniaus kolegijai – nuo to prasidėjo Vilniaus universiteto bibliotekos istorija.

Žmogiškajai laimei, pasak rektoriaus, reikia labai nedaug: širdžiai mielo darbo ir darnios šeimos. Šiuo atžvilgiu profesoriui B. Juodkai pasisekė. O dirbdamas žmogus juk kaip ir padarai, ir jei visuomenė pastebi nuveiktų darbų reikšmingumą, įvertina, tai ko daugiau ir bereikia. Tokią trumpą ir svarią prakalbą, dėkodamas už apdovanojimą ir sveikindamas visus su Vasario 16-ąją, pasakė akad. B. Juodka.

2005 m. Šv. Kristoforo statulėlių įteikimo ceremonijoje negalėjo dalyvauti šiuolaikinės penkiakovės Europos čempionas, pasaulio taurės laimėtojas Edvinas Krungolcas. Taigi šis garbingas Vilniaus miesto apdovanojimas žymųjį sportininką pasiekė dabar, Vasario 16-osios išvakarėse.

Meras taip pat pasveikino Vilniaus miesto savivaldybės tarybos narius, gimusius šventės išvakarėse. Tarp kitų buvo apdovanotas ir Vil-

Nors ir pavėluotai, Šv. Kristoforo statulėlė pasiekė mūsų šaunųjį penkiakovininką Edviną Krungolcą

LIETUVOS MOKSLO PREMIJŲ KOMITETAS praneša, kad 2005 m. Lietuvos mokslo premijos skirtos:

Humanitariniai ir socialiniai mokslai

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Leonui Fliorentui Gudaičiui** už darbų ciklą „XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros ir spaudos palikimo problemos (1977–2004 m.)“. Pateikė Vytauto Didžiojo universiteto senatas.

2. **Leonardui Saukai** už darbų ciklą „Lietuvių tautosakos žinių sklaida ir praktinė aktualizacija“ (penki veikalai: „Lietuvių vestuvinės dainos (XIX a. – XX a. pr.)“, Vilnius: 1968. – 296 p.; „Lietuvių liaudies dainų eilėdara“, Vilnius: Vaga, 1978. – 424 p.; „Lietuvių tautosaka“, Kaunas: Šviesa, 1989. – 140 p.; „Lietuvių tautosaka“, Kaunas: Šviesa, 1999. – 301 p.; „Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka“, t. 1–15. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993–2004). Pateikė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto taryba.

Fiziniai mokslai

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Vilijandui Bagdonavičiui, Vydui Čekanavičiui** už darbų ciklą „Sudėtinųjų ir išlikimo statistinių modelių asimptotinė analizė ir taikymai patikimumo teorijoje (1988–2004 m.)“. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.

2. **Eugenijui Gaubui, Vaidotui Kazukauskui, Jurui Poželai, Karoliui Poželai, Aldžiui Šilėnui, Juozui Vidmančiui Vaitkui** už darbų ciklą „Puslaidininkų darinių tyrimai radiacijai atspariai elektronikai (1997–2004 m.)“. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbas

Valentinui Kadūnui, Virgilijai Gregorauskenei, Vladui Katinui, Alfredui Radzevičiui, Rimantei Zinkutei už atlasų ciklą „Lietuvos paviršinių nuosėdų geocheminis įvertinimas (1993–2004 m.)“. Pateikė Geologijos ir geografijos instituto taryba, UAB „Aukštaitijos vandenys“, Panevėžio apskrities viršininko administracija, Panevėžio visuomenės sveikatos centras, Lietuvos turto vertintojų asociacija.

Biomedicinos mokslai

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Irenai Eitminavičiūtei** už darbų ciklą „Dirvožemių ekologinės būklės bioindikaciniai zocenoziniai tyrimai (1990–2004 m.)“. Pateikė Vilniaus universiteto Ekologijos instituto taryba.

2. **Vaidučiui Kučinskui** už darbų ciklą „Genomo įvairovė: lietuviai Europoje (1987–2004 m.)“. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. **Aliui Baubliui, Loretai Ivaškevičienei, Gintarui Kalinauskui, Eugenijui Kosinskui, Gediminui Norkūnui, Robertui Samalavičiui, Giedriui Uždavinui, Arūnui Valaikai, Jurgiui Veržnikovui** už darbų ciklą „Išeminės širdies ligos ir dėl jos kilusių komplikacijų diagnostikos, intervencinio ir chirurginio gydymo įdiegimas ir tobulinimas Vilniaus universiteto Širdies chirurgijos centre 1971–2004 metais“. Pateikė Vilniaus universiteto senatas, VšĮ Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikos direktorių taryba.

2. **Pranui Sadauskui, Juzefai Ačaitėi, Kazimierui Lukauskui, Juozui Pieškui, Vytui Antanui Tamošiūnui** už darbų ciklą „Galvijų leukozės diagnostika, likvidavimas ir prevencija Lietuvoje 1985–2004 metais“. Pateikė Vilniaus universiteto Imunologijos instituto taryba, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos kolegija, Lietuvos žemės ūkio bendrovių asociacija.

Technologijos mokslai

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. **Adulfui Abručiui** už darbų ciklą „Naujos funkcinių oksidinių sluoksnių ir daugiasluoksnių sandarų auginimo iš garų fazės technologijos struktūros, savybių ir taikomieji tyrimai (1992–2004 m.)“. Pateikė Vilniaus universiteto senatas.

2. **Eugenijui Ušpurui, Algirdui Kaliatkai, Juozui Augučiai, Sigitui Rimkevičiui, Kaziu Kęstučiui Almeniui** už darbų ciklą „Deterministiniai ir tikimybiniai tyrimai, inžineriniai sprendimai ir jų įgyvendinimas gerinant Ignalinos AE saugą ir patikimumą (1994–2004 m.)“. Pateikė Lietuvos energetikos instituto taryba, Vytauto Didžiojo universiteto senatas.

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. **Broniui Bakšiui, Algimantui Federavičiui, Minvydui Kaziu Ragskiui** už darbų ciklą „Vibracinių ir smūginių sistemų tyrimai ir taikymai (1984–2004 m.)“. Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas, Lietuvos pramonininkų konfederacijos prezidentas.

2. **Stasiui Algimantui Goberiui, Valentinui Antonovič, Albertui Gimbutui** už darbų ciklą „Pramoninių šiluminių agregatų išsklojų ilgaamžiškumo ir efektyvumo problemų sprendimai (1989–2004 m.)“. Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto Termoizoliacijos instituto taryba, Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas, AB „Mazeikių Nafta“, Lietuvos pramonininkų konfederacija.

Lietuvos mokslo premijų komitetas

niaus Gedimino technikos universiteto Fundamentinių mokslų fakulteto dekanas Algirdas Čiučelis. Po iškilmingos dalies vyko šventinis koncertas, kuriame dainavo trys tenorai – Audrius Rubežius, Vaidas Vyšniauskas ir Kęstutis Alčiauskis, jiems akompanavo Povilas Jeraminas.

Iškilmingo posėdžio dalyviai ga-

lėjo apžiūrėti istorinius pergamentus iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rinkinių. Tuos dokumentus, susijusius su Vilniaus miesto praeitimi, pristatė Bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėja Rima Cicėnienė.

Gediminas Zemlickas

Nefilosofiški pasvarstymai dėl Jono Basanavičiaus romantizmo

Atkelta iš 1 p.

Viena, neturint tikslaus teksto, negalima garantuoti, kad pasakytos paskaitoje mintys bus visai autentiškai pateikiamos. Antra, paskaita išreiškia didesnės grupės žmonių nuomonę. Tad čia bus polemizuojama ne su vienu kuriuo asmeniu, bet su bendresne tendencija. Tokiu atveju pavardės darosi nereikalingos.

Paskaitos antraštė (ji paimta iš spaudos, todėl yra tiksliai) rodo, kad lietuviško paradokso esmę sudaro kultūrinio romantiko, t. y. Jono Basanavičiaus, veiklos priešingumas valstybiniam pragmatikui. Kitaip sakant, iš to ir kyla, jei teisingai supratu antraštės ir paskaitos mintį, lietuviškas paradoksas.

Čia visų pirma kyla klausimas, ar tokia kultūros ir valstybės idėja prieštata tėra būdinga vien lietuviams? Pagaliau ar apskritai korektiška prieš „kultūrinį romantiką“ statyti „valstybinį pragmatiką“?

Kaip rodo kitų tautų patirtis, čia tokios dilemos nėra ir negali būti. Kai po trečiojo padalijimo 1795 m. lenkai neteko savo valstybės, jų veikėjai tada šaukė, kad dar ne viskas prarasta – lieka lenkų kultūra, kuri turi toliau žadinti ir stiprinti tautos savimonę. Šį principą labai ryškiai 1844 m. yra išreiškęs jų filosofas ir literatas Karolis Libeltas (1807–1875): *Be politinio egzistavimo nėra valstybės, bet be politinio egzistavimo yra tėvynė, ir tai sudaro milžinišką skirtumą tarp tėvynės ir valstybės*. Ši nuostata sudarė lenkų patriotinio romantizmo esmę. Tas pats Libeltas kitame straipsnyje teigė: *Politinė mirtis dar nėra istorijos mirtis. Šioji yra paralyžius, kuris ne visada yra mirtinas; tai opiumo sukeltas tautos miegas*. Knygos *Romantizmas ir historia*

(Warszawa, 1978, p. 17) autorės Marija Janion ir Marija Žmigrodzka (Žmigrodzka) taip įvertino šį lenkų romantiką – filosofų, istorikų ir literatų – politinės ir kultūrinės veiklos suvokimą: *Taigi tuo didesnė reikšmė teikiama tautinei savimonei, kuri turėjo žadinti iš miego, saugoti nuo mirtino paralyžiaus ir vesti į gyvenimą, tuo raiškesnis romantizmas, kuris ėmėsi žadintojo vaidmens, nuopelnas*.

Basanavičius, kad ir kaip jį vaizduotume lenkiškumo prieš, iš tikrųjų labai atidžiai sekė lenkų visuomenės judėjimą ir daug ko iš jo pasimokė. Manau, kad tuo metu, XIX a. aštuntajame dešimtmetyje, kai Lietuvoje apskritai nebuvo dirvos politinei veiklai – valstybiniam pragmatizmui, jis atsidėjo vieninteliam realiai įmanomam kultūros darbu. Tad daugelio romantizmu kaltinamas Basanavičius buvo šiuo atveju kur kas didesnis realistas, negu kiti jo amžininkai ir vėlesni jo veiklos vertintojai.

Apibūdinti Basanavičių kaip romantiką nėra kokia naujiena. Antai 1939 m. vasario 20–21 d. įvykusiame III Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime buvo perskaityti du pranešimai (jie išspausdinti Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbuose, t. III (1939/1971). Andrius Ašmantas referate *Iš romantiškosios ir mokslinės kalbotyros Lietuvoje* taip nusakė Basanavičiaus vietą lietuvių romantinėje kalbotyroje: *J. Basanavičius buvo vadas, bet lietuvių kalbos romantiško aukštinimo kelius skynė ne vienas* (p. 326). Čia pranešėjo lyg ir nepastebėta, kad jam išėjo, jog gimtosios kalbos aukštinimas sutampa su romantizmu – kalbos aukštinimas padaromas romantizmo bruožu. Jei su tuo sutik-

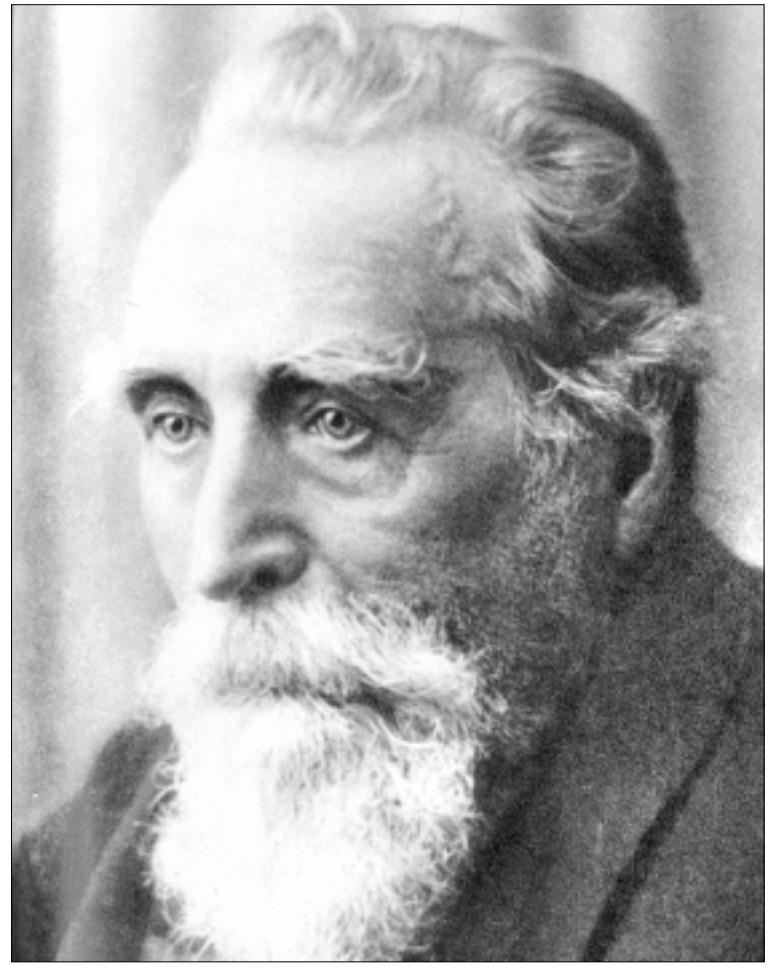
tume, tai romantikais reikėtų laikyti XVI a. Mykolą Lietuvį, visą plejadą XVII–XVIII a. Mažosios Lietuvos veikėjų, lietuvių literatūros darbuotojų: Danielių Kleina, Pilypą Ruigį ir kitus.

Istorikas Zenonas Ivinskis skaitė pranešimą *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar* (p. 320–341). Jame skirta dėmesio ir Basanavičiaus romantizmui. Jo ir apskritai visų aušrininkų romantizmo esmė nusakoma taip: *Visa serija etnografiškai-istorinių straipsnių „Aušroje“ turi tikslą parodyti didelę lietuvių kultūrą praeityje, žymių jų kilmę. Dauguma jų parašyti J. Basanavičiaus*. Tad mūsų „filosofai“, prikerdami prie Basanavičiaus apibūdinimą romantikas su pažyminiu „kultūrinis“, galėtų apeliuoti į žymaus istoriko teiginį. Ivinskis ta proga primena ir Basanavičiaus teoriją apie lietuvių kilmę iš Trakijos: *Jai, tikram mūsų tautinio romantizmo padarui, padėjo Basanavičius geriausias savo mokslines jėgas...* Tačiau ar lietuvių kildinimas iš trakų ir frygų yra išskirtinis Basanavičiaus romantizmo bruožas? Ar jo vieno pakanka, kad mūsų veikėją vadintume romantiku? Juk ne mažiau romantiška yra XVI a. metraščių autorių paskelbta teorija, jog lietuviai – tai iš Italijos atkeliavę Palemono vadovaujami romėnai.

Kai susiduri su tokiais faktais (o jų istorija pateikia daugybę), imi abejoti, ar Basanavičius romantikas todėl, kad skelbė moksliskai neįrodytas lietuvių kilmės teorijas. O gal čia supainiota priežastis ir jos pasekmė? Reikėtų veikiau atsakyti taip: kadangi šis istorikas ir visuomenės veikėjas buvo romantikas, tai savo romantizmą ir reiškė mažai mokslo duomenimis pagrįstomis teorijomis. Toks formulavimas nėra žodžių ar minčių žaismas: nuo jo tiesiasi kelias į suvokimą, kodėl Basanavičius iš tikrųjų laikytinas romantiku, o anksčiau mūsų minėti lietuvių istorijos žymieji žmonės nevardinami romantizmo atstovais.

Tačiau tokiu atveju kas ne kas paklaus: o kodėl ir kaip Basanavičius tapo romantiku? Reikia prisipažinti, kad į šį klausimą atsakymo tuo tarpu neturim. Čia gali būti įdomūs Mikalojaus Katkaus (1852–1944), kuris vienu metu su būsimuoju aušrininku studijavo ir artimai bendravo Maskvoje, pastebėti Basanavičiaus charakterio bruožai, leidžiantys mums manyti, kad jau aštuntojo dešimtmečio pabaigoje jo būta romantiko. Pacituokime vieną vietelę iš Katkaus atsiminimų: *Lietuvis Basanavičius tarp kitų lietuvių studentų buvo išimtinai geroje padėtyje: jam nerūpėjo pragyvenimas. Būdama laisva nuo rūpesčių, galva galėjo bet ko prasimanyti, be medicinos dalykų, buvo dar laiko pasvajoti. Taigi ir svajoto apie savo tautos praeitį ir ateitį, apie nepriklausomybę ir kita, statė rūmus ant ledo, regejo save karžygiu, mokslinčium ir politiku, buvo laimingas* (Katkus M. *Raštai*, 1965, p. 384).

Basanavičiaus ne tik svajota, bet ir daug dirbta. Tuo tarpu Katkus taip ir neįžvelgė savo amžininką sugebėjus derinti dideles svajones su dideliu darbu. Tuo atžvilgiu kaip tik įdomu sugretinti abiejų lietuvių likimus. Pirmasis, šaipysis iš antrojo polinkio svajoti apie tautos praeitį ir ateitį, buvo tipišką pragmatiką. Jis nestatė „rūmų ant ledo“ kaip Basanavičius. Pa-

Dr. Jonas Basanavičius paskutiniaisiais gyvenimo metais

sirinkęs agronomijos studijas, iškėlė sau tikslą, kuris siejosi su liberaliųjų narodnikų idėjomis, plitusiomis Rusijos imperijoje, dirbti liaudžiai kartu su pačia liaudimi. Kaip prisipažįsta savo *Autobiografijoje*, svajojęs tik apie *ūkišką gyvenimą*. Tad po studijų Maskvoje, pasibastęs šešerius metus po Lietuvos dvarus, Katkus pasinėrė į savo gimtojo kaimo kasdienę rutiną. Kaip pats prisipažįsta, *mažu laiveliu būdamas, plaukiau po mažą vandenėlį* (p. 391). Štai turime vieną pavyzdį, kai turįs gabumą žmogus, stokodamas romantizmo, arba romantinio polėkio, su tam tikru pavydu gali žiūrėti į aukštumas iškopusi „kultūrinį romantiką“.

Dar graudesnį atvejį mums duoda aiškūs „valstybiniai pragmatikai“ Andrius Botyrius (apie 1845–apie 1900) ir Pranas Muraška (?–1891). Abu buvo baigę aukštuosius mokslus (pirmasis Maskvos universitete filologiją, antrasis – Varšuvoje teisę). Tai bene ryškiausi XIX a. antrosios pusės lietuvių judėjimo pragmatikai, pasirinkę kovai su lenkinimu sąjungą su carizmu. Botyriui rodė, kad, priėmęs stačiatikių tikėjimą, jis įgis didesnių galimybių dirbti lietuvių darbą, o Muraška tapo reakcinės rusų spaudos bendradarbiu ir iš esmės pasidarė rusinimo propagatoriumi. Kai devintojo dešimtmečio pradžioje Maskvoje studijavusiems lietuviams (tarp jų ir Jonui Jablonskiui) kilo idėja rašyti carui prašymus, kad būtų gražinta lietuviams spaudos teisė, Muraška jiems dėstė: *Kaip gali, sako jis [t. y. Muraška], prašyti spaudos, nes ji įstatymais uždrausta; vienas tik prašymas yra jau peržengimas valjos virjausybės. Ant galo kam mum tai; mums, sako, apšviestiesiems Lietuvjams reikia rūpintis, kad ko greitšjau išmokinis musu žmones gudiškai [...]. Mes, sako, turime skaityt save už gudus. Dabar, sako, svarbiausias dalykas medegiška pusė (Materialnaja storona); turtingesneis jie [lietuviai. – A. P.] gali pastoti tiktai su padeimu Gudy (Mūsų senovė, 1937, t. II, Nr. 1(6), p. 155). Šių lietuvių likimas moko mus, kad bet koks pragmatizmas tautai yra pavojingas reiškinys, o dažnai net pražūtingas. Todėl geriau Basanavičiaus „kultūrinis romantizmas“, negu gražiai skambantis „valstybinis pragmatizmas“.*

Paskyrę nemaža vietos Basanavičiaus „kultūrinio romantizmo“ ir jam priešinamo „valstybinio pragmatizmo“ aptarimui, pažvelkime dar į konkrečius jo veiklai reiškiamus priekaištus. Vienas iš neigiamai vertinamų bruožų yra Basanavičiaus abejingumas ar net priešiškus krikščionybės įvedimui Lietuvoje ir vėlesnei jos veiklai. Šis lietuvių kultūros romantikas, naujųjų kritikų nuomone, priešinęs taikią pagonišką kultūrą Vakarų Europos civilizacijai, laikydamas ją agresyvia. Tuo atžvilgiu alternatyvą duodąs Antanas Baranauskas, žymusis mūsų poetas ir garsus vyskupas.

Kad dviejų mūsų romantikų pozicijos dėl krikščionybės (pirmiausia katalikybės) vaidmens lietuvių tautos istorijoje yra visiškai priešingi, abejoti netenka: kitaip nebūti negalėjo. Vienas rėmėsi šios žemės gyvenimo nuostatomis, o antrasis sprendė vadovaudamasis teologijos premisa, kad visa, kas žemiška, neturi vertės palyginti su atveriamu sielai keliu į dangų. Baranauskui krikščionybė – tai lietuvių tautos išganymas, kurio ji niekada nebūtų laimėjusi, jei būtų likusi pagoniška. Basanavičiui – ji veiksminga ideologinė priemonė, padėjusi naikinti lietuvių. Nenorėtume menkinti krikščionybės nuopelnų lietuvių tautai žemiškuoju požiūriu, bet vis dėlto istorijos būvyje blaivesni veikėjai, pradėdant Gediminu ir baigiant Jonu Šliūpu ar kitais laisvamaniais, jos teigiamą vaidmens neperdėjo, o atneštą Lietuvai bėdų nenutylėjo. Tad Basanavičius buvo tipišką atstovą kritiškosios visuomenės dalies ir jį vieną kaltinti dėl skeptiškos pažiūros yra nekorektiška.

„Antiromantikai“ apgailėstauja ir kitą Basanavičiaus bei jam artimų amžininkų nuostatą – priešiskumą lenkiškam bendrumui. Pirmiausia tam bendrumui, kurį stengėsi įgyvendinti mums gerai žinomas maršalas Juzefas Pilsudskis. Taip, iš tiesų šis lietuvių kraujo turintis žmogus, mėgęs save vadinti lietuviu, puoselėjo planus sukurti Rytų Europoje daugia- tautų politinį darinį, pakartojantį ar primenantį Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Tačiau tie apgailėstaujami nepaklausia, kas būtų tame darinyje dominavęs ir kiek

Nukelta į 16 p.

LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA

skelbia konkursą:

1) Pedagogų pareigoms užimti 5-rių metų darbo kadencijai šiose katedrose:

Vilniaus fakultetų katedrose:	
Etnomuzikologijos	- docento ir lektoriaus;
Muzikos teorijos	- lektoriaus;
Kompozicijos	- docento ir lektoriaus;
Muzikos istorijos	- docento ir lektoriaus;
Bendrojo fortepijono	- profesoriaus, 4-rių docentų ir 3-jų lektorių;
Koncertmeisterio	- docento;
Choro dirigavimo	- lektoriaus;
Pučiamųjų instrumentų	- 2-jų docentų;
Kamerinio ansamblio	- profesoriaus;
Dainavimo	- 2-jų docentų ir lektoriaus;
Liaudies instrumentų ir akordeono	- lektoriaus;
Styginių instrumentų	- lektoriaus;
Džiazo skyriaus	- lektoriaus;
Operos	- docento;
Vaidybos ir režisūros	- lektoriaus.

Kauno fakulteto katedrose:	
Muzikos istorijos ir teorijos	- lektoriaus;
Styginių instrumentų	- docento ir lektoriaus;
Dainavimo	- lektoriaus.

2) Katedrų vedėjų pareigoms užimti:

Vilniaus fakultetų katedrose:	
Bendrojo fortepijono;	
Pedagogikos;	
Liaudies instrumentų ir akordeono;	
Pučiamųjų instrumentų;	
Dirigavimo;	
Šokio ir judesio.	

Kauno fakulteto katedrose:	
Dainavimo.	

3) Kauno fakulteto dekanų pareigoms užimti.

Pastaba: konkursą laimėjusiųjų darbo krūviai ir etato dalis nurodoma darbo sutartyje.

Prašymai rektorius vardu priimami iki 2006 m. kovo 10 d.

Rektorius

Kai daina buvo ginklas prieš tankus (2)

Sausio 12 d., minint Laisvės gynimo 15-ąsias metines, Lietuvos Respublikos Seimo rūmų Konstitucijos salėje vyko apskritojo stalo diskusija *Šešiasdešimt metų po Potsdamo*.

Tęsiame pasakojimą apie konferenciją ir apskritojo stalo diskusiją.

Pradžia Nr. 2

Pirmos žinios apie agresiją pasiekia Vašingtoną

Prof. Paulas Goublas (Paul Goble), konferencijoje atstovavęs Tartu universitetui, yra padėjęs Lietuvai įtvirtinant nepriklausomybę, dirbdamas JAV valstybės departamento specialiuoju patarėju Baltijos valstybių reikalais. Įdomu, kad svečias vietoj numatyto pranešimo apie JAV ir SSRS santykius 1970–1980 m. ir Baltijos valstybių sovietų okupacijos nepripažinimo politiką, ryžosi papasakoti apie tas lemtingas 24 valandas, kurios daug ką pakeitė Lietuvos kelyje į realią nepriklausomybę.

1991 m. sausio 12-ąją P. Goublas praleido savo biure, Vašingtone, sekdamas Lietuvos ir kaimyninių šalių įvykius. Informaciją iš Lietuvos gaudavo trimis kanalais. Pirmasis kanalas – Lietuvos trumpabanginių radijo mėgėjų JAV vyriausybei, žmonėms ir pasauliui siunčiama opera-

Konferencijos „Šešiasdešimt metų po Potsdamo“ dalyviai Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salėje

jo tuo, ką išgirdo. Jis pažadėjo tuoj pat informuoti apie įvykius Lietuvoje JAV prezidentą Džordžą Bušą (vyresnįjį), kuris tą savaitgalį išėjosi snieguotame Kemp-Deivide. Valstybės sekretoriaus padėjėjas tuoj pat pažadėjo grįžti į departamentą, kur su savo pavaduotoju pažadėjo kurti Baltijos darbo grupę Lietuvoje sukeltos krizės klausimams spręsti.

Tai buvo jo gimimo diena

Neturėtume pamiršti, kad 1991 m. sausio 12-oji – tai diena, kai JAV aktyviai rengėsi karinei operacijai *Audra dykumoje*, kuri turėjo priversti Iraką pasitraukti iš užimto Kuveito. Tuo metu tai buvo svarbiausias JAV politikos ir karinių pajėgų rūpestis. Pa-

Boriso Jelcino ir Džeimso Beikerio reakcija

Sausio 13-ajai įdienojus (Vašingtone dar buvo naktis) Baltijos šalyse įvyko du labai reikšmingi dalykai, kuriuos tolesnei įvykių raidai sunku pervertinti. Pirmiausia – tai Boriso Jelcino atvykimas į Taliną; ten jis pasirašė susitarimą dėl bendrų veiksmų su Latvija ir Estija. Lietuvos atstovai negalėjo atvykti dėl kruvinių įvykių Vilniuje. B. Jelcino paramą Baltijos valstybėms P. Goublas vertina labai teigiamai, nes tuose pasirašytuose dokumentuose buvo aiškiai įvardytas Baltijos valstybių nepriklausomybės siekis kaip teisėtas reikalavimas.

Kitas svarbus žingsnis – B. Jelcino kreipimasis, kuriame buvo aiškiai pasakyta, kad negalime pamiršti istorijos, Baltijos šalys turi būti laisvos. Šis kreipimasis buvo perduotas per daugelį radijo stočių, taip pat per *Laisvosios Europos* radiją, buvo išgirstas Maskvoje ir visoje tuometinėje Sovietų Sąjungoje.

Labai svarbi ir JAV oficiali reakcija į Vilniaus įvykius. JAV valstybės sekretorius Džeimsas Beikeris kaip tik skrido virš Turkijos, nes Amerikos didžiausias rūpestis tuo metu buvo karo veiksmai prieš Huseino kariuomenę Kuveite. Dž. Beikeris dar nebuvo spėjęs pasiekti Kemp-Deivido ir suderinti su prezidentu Dž. Bušu pareiškimo dėl įvykių Vilniuje. Bet tie įvykiai JAV valstybės sekretoriui atrodė ypač svarbūs ir neatidėliotini, tad jis ryžosi pats paskelbti pareiškimą, nors ir nesuderintą su prezidentu. Pareiškime buvo nedviprasmiškai pareikštas JAV susirūpinimas dėl Sausios 13-osios nakties įvykių Vilniuje, Lietuvoje, kurios okupacijos JAV niekada nebuvo pripažinusios. P. Goublas apgailestauja,

kad Lietuvoje ši oficiali aukšto JAV pareigūno reakcija primiršta ir beveik niekada neminama.

Paprastų amerikiečių reakcija buvo greita ir nedviprasmiška

Tuo metu JAV lietuviai surengė protesto žygį prie Sovietų Sąjungos ambasados Vašingtone ir į Baltuosius rūmus. JAV prezidentui Dž. Bušui buvo parengta peticija, reikalaujant griežtos reakcijos prieš brutalius sovietų veiksmus Vilniuje. Asta Banionis, Amerikos lietuvių bendruomenės atstovė Vašingtone, paskambino į Valstybės departamentą ir paprašė P. Goublo patarti, kam turėtų būti pristatyta lietuvių peticiją Baltuosiuose rūmuose. P. Goublas pažadėjo gauti reikiamą telefono numerį. A. Banionis netrukus juo paskambino, tačiau išgirdo atsakiklio balsą. Visi galėjo išgirsti pasipiktinusios lietuvių šūksnį: *Pasakykite prezidentui Bušui, kad, jeigu negalėsime pateikti šios peticijos gyvam žmogui, tai, būkite tikri, mes pasirūpinsime, kad visų trijų televizijos tinklų kameros nufilmuotų tokią Baltųjų rūmų reakciją...*

P. Goublas prisiminė ir paprastų JAV žmonių reakciją į kruvinius Sausio 13-osios įvykius Vilniuje. Kadangi jis Amerikoje buvo žinomas kaip Baltijos reikalais turįs rūpintis Valstybės departamento atstovas, pikčiausi skambučiai į departamentą jam ir būdavo nukreipiami. Vienas toks skambutis buvo iš Virdžinijos valstijos, lietuvių kilmės žmogaus, kuris piktai pareiškė: *Pasakykite Bušui, kad*

mes su žmona visą gyvenimą buvome respublikonai, jeigu Bušas nestos prieš Gorbačiovą dėl įvykių Vilniuje, mes daugiau nebalsuosime už respublikonus...

Kitas skambutis buvo lietuvių šeimos, gyvenančios Čikagos priemiestyje. Pašnekesio fone P. Goublas girdėjo Lietuvos himno garsus, ir tai jam padarė labai didelį įspūdį. Trečias skambutis buvo Njujorko gyventojos, kurios šaknys buvo kažkurioje Baltijos valstybėje. Ji penkias minutes neatsikvėpdama kalbėjo apie Vilniuje įvykdytą nusikaltimą žmogiškumui ir tai, kad Vakarai nedaro to, ką privalo tuojuo pat daryti. P. Goublas jai pasakė: *Ponia, aš noriu, kad žinotumėte, jog šio skambučio niekada nepamiršiu...* Kaip matome, jis išties paliko neišdildomą įspūdį žmogui, kuris Lietuvos laisvės reikalus suvokė taip, kaip ir dera aukštam pareigūnui ir tauriam žmogui.

Vis dėlto JAV prezidento Dž. Bušo pareiškimas, kai pagaliau buvo paskelbtas, gerokai skyrėsi nuo valstybės sekretoriaus Dž. Beikerio pareiškimo tono. Gal todėl, kad reikalai Lietuvoje šiek tiek spėjo stabilizuotis, sovietų kariuomenė įvykių Vilniuje toliau neeskalavo ir daugiau nebuvo kraujo praliejimo faktų, o gal JAV

Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signataras Emanuelis Zingeris ir buvęs Lietuvos ambasadorius Izraelyje Romas Misiūnas

tyvi informacija apie įvykius Lietuvoje, sovietų pradėtą agresiją prieš laisvę pasirinkusią tautą. Šią radijo mėgėjų veiklą tomis dienomis prof. P. Goublas vertina labai gerai.

Antrasis operatyvių žinių apie įvykius Lietuvoje kanalas buvo JAV lietuviai, kurie palaikė ryšius su giminėmis Lietuvoje ir įdėmiai sekė įvykius. Trečiasis kanalas – Lietuvos reikalų patikėtinis Vašingtone Stasys Lozoraitis, kuris nuolat palaikė ryšį su Lietuva telefonu.

Tą sausio 12-ąją, šeštadienį, P. Goublas namo grįžo apie 18.30 val. vakaro Vašingtono laiku. Netrukus jam paskambino S. Lozoraitis ir pasakė, kad ką tik kalbėjo su prof. Vytautu Landsbergiu, pastarasis pranešė apie sovietų kariuomenės pradėtą taikių žmonių žudynes Vilniuje prie Lietuvos radijo ir televizijos pastatų ir Televizijos bokšto. P. Goublas nedelsdamas susisieki su JAV valstybės sekretoriaus padėjėju, kuris apstulbo, nepatikė-

sak P. Goublo, visai galimas dalykas, kad Kremlius pradėjo karinius veiksmus Vilniuje, vėliau ir Rygoje, tikėdamasis, kad JAV, užsiėmusios Irako problema, pro pirštus žvelgs į tai, kas vyksta Baltijos šalyse.

P. Goublas prisiminė tą didelį įspūdį, kurį jam padarė taikūs Lietuvos žmonės, susirinkę prie Seimo rūmų Vilniuje, dainą pasirinkę ginklu prieš tankus. Amerikietis tvirtina tas dainas girdėjęs reportažuose iš Vilniaus, suprato, kad ten vyksta labai svarbūs įvykiai. Tuo metu P. Goublui iš savo namų paskambino Kando-liza Rais ir paklausė, ar jis ketinąs susitikti su pareigūnu iš Baltijos šalies – tai buvo Endelis Lipmaa iš Estijos, beje, jau pažįstamas P. Goublui. Vidurnaktį estas atėjo į P. Goublo kabinetą; ten jiedu kalbėjosi tris valandas. Taigi Sausio 13-oji Vašingtone P. Goublui išaušo jo darbo kabinete – tai buvo P. Goublo gimimo diena, kurios taip sutikti jis tikrai nesitikėjo.

Tartu universiteto profesorius Paulus Goublas

prezidentas tiesiog nenorėjo pakenkti SSRS prezidentui Michailui Gorbačioviui. P. Goublas apgailestauja, kad Lietuvoje pamirštas Dž. Beikerio pareiškimas, ir minimas tik Dž. Bušo pareiškimas.

Apie politiką – moralią ir vinguriuotą

Pasak P. Goublo, dabar pasiekiami daugelis dokumentų, susijusių su Baltijos šalių nepriklausomybės atgavimu. Iš jų akivaizdžiai matyti, kad visas pasaulis stengėsi paremti pirmiausia M. Gorbačiovo pozicijas, o ne išsivadavimo siekiančias tautas, kurios buvo priverstos žėsti primestą svetimos valstybės valią.

Vadovai tų pačių valstybių, kurių politika išsivaduojančiųjų atžvilgiu buvo labai dviveidiška ir ne visada principinga, šiandien kalba visai kitaip ir nelabai nori prisiminti tuos politinius bei diplomatinis žaidimus, į kuriuos jiems buvo lemta įsivelti. Šie žaidimai jiems garbės nedaro. Nepriklausomos Lietuvos aukščiausio rango svečiai aplanko Antakalnio kapines, padeda vainikus prie Sausio 13-osios aukų kapų. Įdomu, ką trumpą pagerbimo akimirka jie mąsto, ar bent prisimena tą savo gyvenimo dieną:

Nukelta į 13 p.

Buvęs aktyvus „Solidarumo“ veikėjas, Lenkijos laikraščio „Wprost“ skyriaus vedėjas Marekas Novakovskis

Nuo jubiliejaus neišgelbėjo net Egiptas

Sociologams lyg ir priklausio, iš aukščiau duota eiti į visuomenę, į žmonių tirštumą, tačiau profesorius Romualdas Grigas pasiėlgė priešingai: pajuto savyje nenumaldomą norą pasislėpti nuo visuomenės. Lietuvoje neradęs tikrai saugios vietos, pabėgo net į Egiptą – koks įstabus simbolis! – gal pavyks išsigelbėti. Visa bėda, kad visi egiptai kada nors baigiasi. Teko traukti namolio, kur, pasirodo, nei pats profesorius, nei jo biografijos iškilni data nebuvo pamiršta. Tai, kas buvo neišvengiama – įvyko: nuo jubiliejaus, kaip ir nuo mokslo bendruomenės, nepabėgsi.

Ta neišvengiama Lietuvos mokslų akademijos nariams, o R. Grigas yra MA narys korespondentas, paprastai įgyja akademinį skaitymų formą. Gera proga išgirsti, į kokias aukštumas savo tyrinėjimų srityje jubilias yra įkopęs, kiek siekia jo toli metamas žvilgsnis.

Prof. R. Grigo vietą Lietuvos sociologijos moksle nebūgali, nors ir taupydami žodžius, apibūdino Vilniaus pedagoginio universiteto rektorius akad. Algirdas Gaižutis. Tai suprantama, nes R. Grigas yra šio universiteto profesorius. Pažymėjęs, kad turime nemažai empirinės sociologijos atstovų, tačiau labai nedaug tokių, kurie sugebėtų tarpdiscipliniškai, iš esmės aprėpti pasaulio įvykius, būtent R. Grigą A. Gaižutis išskėlė kaip gražų pavyzdį. Tai mokslininkas, apmąstantis Lietuvoje vykstančius procesus, jų modifikacijas ir gebantis visa tai įvertinti plačioje pasaulinėje erdvėje. R. Grigo gebėjimas matyti ir numatyti socialinės dramaturgijos vyksmus ir susidarantį naujus laukus yra ryškus jo tyrinėjimuose.

Žmogus – epicentre

Nuo savęs pridursime: kad ir kiek aukštai į globalias erdves pakilo šis sociologas, pati skrydžio magija jo neužbūrė tiek, kad iš tyrinėtojo akiračio išsprūstų žmogus. Ir ne bet koks žmogus, nes mintyje turime ne kažin kokią amorfišką dvikoję būtybę be gimtinės ir adreso, bet visada sąmoningą savo tautos atstovą, savo valstybės pilietį. Tokios sąvokos kaip „tautiškumas“, „pilietiškumas“, „patriotiškumas“ R. Grigo moksliniuose ir publicistiniuose straipsniuose, jo prakalbose įvairių konferencijų metu visados figūruoja kaip konkreti būtinybė, be kurios ir sąvoka „žmogus“ būtų tik abstrakcija, besielė žodinė konstrukcija...

Socialinės dramaturgijos erdvėje

Akademinę aplinką sušildė jubilato prof. Romualdo Grigo žmonos Zitos buvimas šalia

Reikšmingi dalykai pasakomi ne vien moksliniuose straipsniuose

Profesionalūs sociologijos mokslo žinovai šią mintį gal suformuluos aiškiau, tačiau šių eilučių autoriui atrodo, kad R. Grigo plėtojama sociologijos mokslo kryptis, kad ir kokia moderni būtų, nenutraukia ryšio su tradicija, praeities vertybėmis, kurios mūsų tautai ir valstybei teikė gyvybingų syvų ir kurių vertės bei reikalingumo kartais nesuvokia kai kurie kiti tyrinėtojai. Tada socialinio gyvenimo pavyzdžiai iš Arizonos ar Viskonsino ima stelbti tai, kas vyksta Švėkšnoje ar Papilėje, o tai jau tikras kelias į globalizacijos pinkles. Kartu tiesiog prasto skonio ir nederamo tono apraiškos.

Analitiškumas, atsakingumas ir kruopštumas – tai R. Grigo tyrinėjimų būtinos dedamosios. Jo mąstymo ir talento daugiabriauniškumas, į kurį dėmesį atkreipė A. Gaižutis, būtinai minėtinas kaip išskirtinai svarbi šios asmenybės raiškos dalis. Juk R. Grigas yra parašęs ne vien sociologijos, bet ir prozos kūrinių. Savotiškas patvirtinimas, kad reikšmingų dalykų galima pasakyti ne vien moksliniais straipsniais. Dėstydamas sociologijos ir politologijos disciplinas Vilniaus pedagoginiame universitete, prof. R. Grigas perteikia savo gilią kultūrinę erudiciją ir gyvenimišką patirtį studentijai. Vadinasi, per savo mokinius profesorius įgis ir savo darbų tęsėjų Lietuvoje.

Kada globalizacija tapo grėsminga

Delokaluotas pasaulis ir tautinės tapatybės problema – tai prof. R. Grigo akademinis skaitymų tema, kurią jis pateikė savo klausytojams.

Profesorius, kaip ir dera tarp Akademijos sienų, ėmėsi trijų esminių problemų. Pirmiausia jis nagrinėjo globalizacijos pobūdį ir pateikė jos kritinį vaizdą. Antroji problema – tapatybės, ypač dabartinės lietuviškosios, būklė. Svarstydami trečiąją problemą, R. Grigas apmąstė turimus tapatybės skatinimo išteklius.

Pasak jubilato, globalizacijos ženklų galima pastebėti nuo seniausių laikų: ugnies, lanko, rato paplitimas, pagaliau vėlesniais laikais – parako, popieriaus, spausdintinio rašto išradimas – tai tipiškiausi visuotinės kultūros požymiai. Tačiau visi šie išradimai iki pat vėlyvųjų amžių dar nebuvo panaudoti tam, kad būtų sušaldyta genties, tautos tapatybė, jos savastis. Gentis, tauta išlikdavo sveika, gyvybinga ir būtent savo tapatybe siekianti išsivirti pasaulyje. Išimtį sudarė nebent kitos gentys ar tautos, kurios sumaniau pasinaudusios minėtos globalizacijos išradimais, sugebėdavo pavergti kaimynus ar net juos sunaikinti.

Sesės dvynės: ekonominė ir prievartos globalizacija

Socialinis pasaulis tuo ir skiriasi nuo gyvūnų pasaulio, kad pastarasis viduje taip nesusipriešina, kaip tą sugeba žmonija. Vis dėlto, nepaisant visų susipriešinimų ir prieštarų, žmonija primena didžiulį dekoratyvinį parką, kuriame veši daugybė egzotiškų augalų ir jų rūšių. Tai mūsų susižavėjimo objektas.

Kad ir kokie būtų globalizacijos ženklai ir jos padariniai, profesoriaus teigimu, juos turime priimti su geranoriška atida. Turime suvokti, kas mus kaip žmonių sieja, padeda išvengti konfliktų, kas teikia galimybę išlikti. Išlikti ne vien kaip rūšiai, bet išsaugoti ir visų bendrą lopšį – Žemę.

Kitaip nei senosios globalizacijos apraiškos, dabartinė globalizacija įsiveržia su visai kita jėga: ji kėsina ne tik į etninės, tautinės ar nacionalinės, bet ir į individualiosios tapatybės branduolį. Žmogus atplėšiamas nuo protėvių, nuo tėvų, nuo šeimos, nuo gamtos, nuo kultūros paveldo, taip pat nuo autoritetų. Atplėšiamas net ir nuo tokių autoriteto ga-

liau degraduojame kaip kultūros ir humanistinių siekių žmonės. Štai tokią išvadą drįstame padaryti iš prof. R. Grigo pateiktos preambulės, kurioje jubilias rėmėsi mūsų epochą apmąstantiais protais. Regis, nedaug nutoltume nuo to, ką sako ir knygos *Necivilizuota civilizacija: kaip visuomenė pralaimi savo ateitį* autorius Horstas Kurnickis (Kurnitzky): su ekonomine globalizacija koja kojon žengia ir prievartos globalizacija... Berlyne ir Meksike gyvenantis ir dirbantis filosofas, religijotyrininkas ir architektas H. Kurnickis pasakoja, kaip mūsų visuomenė, vadovaudamasi vien rinkos dėsniais ir absoliutindama pelno siekimo principą, aukoja savo civilizacijos laimėjimus. Pasak autoriaus, civilizacijai kelia grėsmę ne terorizmas, bet jėgos, veikiančios pačios civilizacijos viduje ir skatinančios socialiniu darvinizmu grindžiamų jėgų santykių plitimą visose gyvenimo srityse.

Išties yra apie ką pamąstyti. Vakarai, deklaruodami žmogaus laisvių prioritetą kaip vieną didžiausių vertybių, nė nepajuto, kaip atsidūrė totalios, globalios prievartos gniaužuose.

Tinklaveikos vergovėje

Modelis, pagal kurį gyvena Vakarų civilizacija, matyt, neturi ateities. Bent tokią išvadą daro šių laikų globalizacijos tyrinėtojai. Kokią išieitį mato ar gali pasiūlyti? R. Grigas

Prof. Romualdą Grigą sveikina Vilniaus pedagoginio universiteto Lituanistikos fakulteto dekanas prof. Petras Bražėnas; už jo – Vida Kniūraitė ir Libertas Klimka

lią turinčių vertybių kaip Dešimt Dievo įsakymų. Suteikus žmogui neribotas laisves, taip pat tarsi suteikiama laisvė ir laikytis ar nesilaikyti dorovinių išpareigojimų. Galiausiai paaiškėja, kad toji laisvė vis labiau ribojama kapitalo, politinių struktūrų, masinės žiniasklaidos, teisės saugos tarpusavio sąmokslškumo.

Filosofai teigia, kad visą Vakarų pasaulį ir jo vertybių sistemą ištiko krizė, kokios dar nėra regėjęs pasaulis, ir į šiuos žodžius yra pagrindo įsiklausyti. R. Grigas ne tik įsiklausio, bet ir prognozuoja nedžiuginančius padarinius. Teisė išsprūdo iš kultūros ir virto rinkos preke. Nusigrėžęs nuo švietimo ir mąstymo, radikalaus ekonominio liberalizmo gynėjai atsisakė ir humanistinių siekių, virto negailestingos konkurencinės kovos apologetais. Kai birža ir rinka tampa visuomenės modeliu, o rizika – esminiu kultūros bruožu, gauname rezultatą, kuris užprogramuotas minėtose priežastyse.

Kuo daugiau laimime, pasiekiamo visuomeninėje hierarchijoje, norėdami neatsilikti šioje pašėlusioje konkurencinėje kovoje, vadinasi, gyvendami ir grumdami pagal kažkieno diktuojamas taisykles, tuo gi-

primena šių dienų tinklaveikos visuomenės tyrinėtoją sociologą Manuelį Kastelą (Manuel Castells), kuris teigia: pagrindiniu socialinės prasmės šaltiniu tampa tapatumo – kolektyvinio ar individualaus, primesto ar sukonstruoto – paieška. Esą nūdienos pasaulyje žmonės buriasi pagal tapatumą – religinį, etninį, teritorinį, nacionalinį. Religinis fundamentalizmas (islamiškasis, judaistinis) tapo galingiausia asmeninio saugumo ir kolektyvinio telkimo si jėga.

R. Grigas pamėgino išskleisti M. Kastelo mintį, kurios pats gal ir nedetalizavo, kaip savaime suprantamos: žmogus, kuris visą dieną sėdi išsistebeilijęs į kompiuterio ekraną, naršo po tinklalapius, vis labiau atplėšiamas nuo prigimtinės kultūros. Jis ima gyventi virtualiajame pasaulyje, sukonstruotame iš dirbtinių anturinių šaltinių. Jis praranda tėvynės įvaizdį, jos išgyvenimo jausmą ir prierašumą kitiems žmonėms. Taigi žmogus virsta tinklaveikos vergu, priklausomybės auka. Mūsų godojama žinių visuomenė be didžiulių laimėjimų atneša ir didžiulį nerimą keliančių padarinių, kai

Nukelta į 16 p.

Prof. Romualdą Grigą sveikina poetas Justinas Marcinkevičius ir kiti „Lietuvai pagražinti“ draugijos nariai: pirmininkas Juozas Dingelis, Tomas Vaisieta ir „Gervėčių“ klubo prezidentas Alfonsas Augulis

Pabaiga, pradžia Nr. 3

Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyriaus vadovė, vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Rita MILIŪNAITĖ su *Mokslo Lietuva* aptaria kai kurias lietuvių bendrinės kalbos aktualijas po 13-osios Jono Jablonskio konferencijos „Bendrinė kalba ir visuomenė“.

Reikia ir žvilgsnio iš šalies

Ko tikėjotės iš kaimynų – latvių, estų, taip pat maskvietės Marijos Zavgalovos, amžinąjį atilsį profesoriaus Vladimiro Toporovo mokinės, pranešimų?

Pirmiausia buvo įdomu išgirsti naują požiūrį, nes kartais mums trūksta žvilgsnio iš šalies. Kai kurios kalbos sritys, net ir kalbotyros šakos Lietuvoje gyvena dar tik jaunystės laikus. Kad ir psicholingvistika. Buvo naudinga pasiklausyti, kas daroma kitur, pažūrėti, ką patys galėtume daryti geriau.

Kaip atrodome kad ir tarp Baltijos šalių?

Neatrodome prastai, kai kurių šalių už kalbos reikalus atsakingi asmenys mums net gražiai pavydi. Pirmiausia – Valstybinės lietuvių kalbos įstatymo ir institucijų, kurios sukurtos tiems įstatymams vykdyti. Pavydi net mūsų duomenų bazių ir pastangų dėti pagrindus tolesniems darbams. Nemanau, kad esame atsilikę nuo kaimynų.

Bendrinė kalba – mūsų rūpestis

Estų kalbos instituto Gramatikos sektoriaus vadovas dr. Peeteras Pällas (Peeter Päll) atsisveikina su konferencijos organizatorėmis dr. Rita Miliūnaite, Janina Vileikiene ir Dalia Blažinskaite

Mums tokią padėtį kalbos atžvilgiu sunku vertinti kaip labai sektingą.

Kalbant apie kiekvieną tautą ir jos kalbą, matyt, reikėtų būti gerai įsigilinus į jos tradicijas, žinoti, kaip ir kodėl susiklostė vienokia ar kitokia padėtis. Neturėtume visko verti ant vieno siūlo.

tikrai domina kalba. Jie jaučiasi gero-kai laisvesni ir turintys daugiau galimybių tobulintis užsienyje. Reikia tik padėti jiems tvirtai atsistoti ant kojų.

Vadinasi, išgyvename kartu kaitos metą. Kas laukia ateityje? Kiek jaunimas tės mūsų vyresniosios kartos tradiciją ir ar išvis tės? Ko galime sulaukti? Juk be pokyčių neapsieisime.

Kol kas tai tik nuojauta, kad kai kurios buvusios tradicijos gali nutrūkti. Šiaip atsinaujinimas yra natūrali kiekvieno proceso dalis. Nauja kalbininkų karta auga visai kitokiomis sąlygomis, turi kitokių galimybių, tad skiriasi jos mąstymas, darbai, tyrimų tematika ir metodika. Visai suprantamas naujas kokybinis požiūris.

Tai gi judama tolyn – bet nuo ko? Nuo J. Jablonskio tradicijos?

Sunku atsakyti. Jablonskis savo metu buvo novatorius. Mokslas yra tokia veiklos sritis, kur nepaneigus pirmtakų idėjų sunku judėti į priekį. Tad naujovių nereikia bijoti, nes jos atgaivina mokslą, neleidžia sustingti.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pranešime juk taip pat mintys driekiasi į ateitį, ir jos neatrodo pesimistinės.

Bendrinė kalba pajuto didesnę laisvę

Bendrinei kalbai pripažįstama vis daugiau laisvės, alternatyvų kad ir dėl kirčio vietos kai kuriuose žodžiuose, baltos ilginimo ar trumpinimo. Jau leidžiama tarti „stabdys“ ir „stabdis“. Kalba tampa lankstesnė, prisitaiko

prie vartotojo.

Tai konferencijoje ir norėta pabrėžti, mėginant aiškinti kodifikuotos, įteisintos normos santykį su vartoseną, svarstyti, kaip būtų galima mažinti jų atotrūkį, kuris kai kuriais atvejais akivaizdus (tą, beje, aiškiai rodo ir Lietuvių kalbos instituto interneto svetainėje rengiamos kalbos vartotojų apklausos). Iš tikrųjų mėginama daugiau atsižvelgti į bendrinės kalbos vartotojų poreikius. Vienas iš aiškiausių pavyzdžių yra Valstybinės lietuvių kalbos komisijos dabar persvarstomas bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, tie atvejai, kurie yra variantiški ir kertasi su įteisinga norma. Jokių būdų negalima sakyti, kad bus mėginama įteisinti kalbos klaidas, bet vartosenoje yra tokių variantų, kurie gali būti primami kaip tam tikra, sakykime, šalutinė norma. Tie variantai negriauna lietuvių kalbos sistemos, bet dabar plačiau vartojami; jie perspektyvesni už įteisintus norminius. Pavyzdžiui, greta įteisinto kirčiavimo varianto *epitetas* leidžiama ir šalutinė (vartosenoje dažnesnė) norma *epitetas*, kuri ilgainiui, matyt, pasidarys pagrindinė.

Ne tik kirčiavimas, bet ir kai kurie žodyno dalykai laukia peržiūros.

Kiek siekia tokio leistinumo ribos?

Laisvė negali būti beribė, juk yra kalbos dėsniai ir polinkiai, norminio tradicija, yra skirtingos vartojimo sritys, kur tos laisvės gali būti daugiau ar mažiau. Bet apskritai bendrinės kalbos normos turėtų būti lankstes-

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. Irena Smetonienė ir Lietuvių kalbos instituto direktoriaus pavaduotojas dr. Artūras Judžentis

Italo Stefano M. Lancos pranešimas sukėlė daug prieštaravimų minčių ir jausmų: ar tikrai aukštos kultūros šalis ir jos žmonės gali būti tokie abejingi savo gimtajai italų kalbai? Sutinku, kad jaunas pranešėjas gal net kiek tirštino spalvas, gana aštriai vertindamas savo tautiečių aplaidumą bendrinei kalbai, bet tas susirūpinimas turi ir daug racionalaus grūdo. Globalizacijos skersapūčiai daugelį Europos valstybių jau yra perpūtę gerokai labiau negu mūsų kraštą.

Jei galėtume ir turėtume jėgų aiškiau iširti įvairių mūsų visuomenės sluoksnių požiūrį į kalbos reikalus, skirtingų kartų pažiūras, pamatytume įdomių dalykų. Jaunimas jau gerokai prisirišęs globalizacijos dvasios. Laisvai keliaujant po pasaulį, Lietuva pradeda atrodyti Europos provincija, taip prarandamas prierašumas gimtajai kalbai, patriotizmas. Todėl, besidairydami į kitas šalis, turėtume būti protingesni ir pasimokyti iš svetimų klaidų.

Ar ne didžiausi provinciniai šiuo atveju yra italai, jei visai nekreipia dėmesio į bendrinę italų kalbą? Kiekvienas dėstytojas studentams paskaitas skaito savo gimtąją tarmę – lombardiškąją ar sicilietiškąją.

Vidurinė karta jaučia vyresniosios paramą

J. Jablonskio konferencijoje mačiau daug jaunų veidų, buvo ir vyresniosios kartos kalbininkų. Jie užduodo pranešėjams vieną kitą klausimą, bet man susidarė įspūdis, gal ir subjektivitys, kad vyresnioji karta pavargusi, tarsi pasiduoda tėkmei, kartais gal ir ne visai suprantamai. Tarsi nenorima veltis į didesnes diskusijas, žinant, kad nieko nepavyks įrodyti.

Galimas daiktas, bet esama ir gerai suprantamų priežasčių: konferencija buvo plačios apimties, daug pranešėjų, tad mes, organizatoriai, didesnių diskusijų ir nesistengėme sukelti. Jas atidėjome vakarui, kai buvo laiko pabendrauti ir padiskutuoti. Nesakyčiau, kad vyresnioji karta apskritai pasyvi – gal tik toks įspūdis susidarė per plenarinį posėdį. Vidurinė kalbininkų karta ligi šiol jaučia vyresniųjų paramą, ir tai labai gražu. Dėl to daugelį idėjų ir darbų, kuriuos dirbo vyresnieji, perėmė jų mokiniai. Jaunesnieji, aišku, jau bus kitokie. Dar mėginame išlaikyti pusiausvyrą, perimti geriausių vyriausiųjų patirtį. Bet svarbiausia, kad atsiranda jaunų gabių žmonių, kuriuos

Baigiamoji konferencijos dalis: vaišės ir diskusijos

nės. Be to, kaip minėjau, kalba yra daug platesnis reiškinys nei viena jos atmaina – bendrinė kalba, ir svarbu išmokti atskirti, kur kas tinka.

„Ažuolas“ mums kaip simbolis

Tačiau jei atsisakysime nosinių tokiuose žodžiuose kaip „ąžuolas“, „kąsnis“ ar „grąža“, tai kur nueisime?

Čia gal truputį anekdotas, į kurį mėginu reaguoti taip. Tai tada jau leiskim ir atvirksčiai – rašyti nosinę, pavyzdžiui, žodyje *drasko* – juk vis tiek ne vienas rašydamas čia ją prikabina... Ir aišku, dėl ko tas anekdotas sklando. Kaip tik dėl kalbos specialistų ryšių su visuomene trūkumo. Jeigu niekas aiškiai, garsiai ir atvirai nepasako, ką ketinama daryti, visuomet atsiranda vietos nuogirdoms ir gandams. Nežinau, kas iš kalbininkų rimtai žvelgia į tokius siūlymus. Tačiau dalis visuomenės tai priima už gryną pinigą. Bet vien pasiskaičius *Gimtosios kalbos* žurnale (2005, 8–9), kaip jau gerą dešimtmetį su savo rašybos reforma yra įklimpę vokiečiai, karštesnės reformininkų, jei tokių ir yra, galvos gal turėtų šioj vietoj kiek atvėsti. Iš tikrųjų tokių nosinių atsisakymas griautų ne tik rašybos, bet ir kirčiavimo bei tarties pagrindus. Nekirčiuotame skiemenyje (pavyzdžiui, vietininke *ąžuole* ar būdvardyje *ąžuolinis*) *ą* mums yra ženklas, kad turi būti tariamas ilgas balsis. Jeigu *ą* nebus, tai tarsime *ąžuolė*, *ąžuolinis*. Nekalbant jau apie daiktavardžio kirčiuotės pasikeitimą.

Jau pasikėsinimas į kalbos dvasią?

Iš pradžių į tradiciją, o paskui – gal ir į dvasią. *Ažuolas* mums kaip simbolis. Kai ką piktina mano požiūris į tokias reformas, bet manau, kad jų paprastai imamasi dėl vienos iš šių priežasčių: norint nukreipti akis nuo svarbesnių dalykų (jeigu kam nors tai gali būti naudinga); kai daugiau visai nėra ką veikti (o reikia parodyti, kad kas nors veikiama); kai reformos iš tikrųjų pribirsta. Nesakau, kad šiandien nieko nereikia keisti. Yra peržiūrėtinų dalykų. Pavyzdžiui, seniai sistemiškos akies ir sprendimų prašosi didžiųjų raidžių rašymas, jau tvarkomi kai kurie skyrybos atvejai, bet tai ne kalbos pagrindų griovimas, o tik susitarimo reikalas, kad kasdien praktika išties keltų mažiau painiaivos. Vis dėlto manau, kad šiandien svarbiausias dalykas yra ne rašyba. Reikia geriau pažinti visuomenę, jos kalbinius įpročius – tokių tyrimų labai trūksta, – ir ieškoti kuo daugiau ryšių su žmonėmis, kelti gimtosios kalbos, neišskiriant nė tarmių, vertę pirmiausia savo pačių akyse. Tai ir buvo pabrėžiama ne viename konferencijos pranešime.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Istoriko Adolfo Šapokos (1906 02 13–1961 03 09) 100-osioms gimimo metinėms skirta paroda Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje mums taip pat tarsi primena tą istoriko gyvenimo tarpsnį, kai jam tekę rinkti istorinę medžiagą ir šioje bibliotekoje, kuri tada buvo kitaip vadinama – Vrublevskių biblioteka.

Šio istoriko vardą pirmiausia siejame su jo parašytais vertiniais istorijos veikalais, su laiko išmėginimą atlaikiusia *Lietuvos istorija* (1936 m.), kurios sudarymo ir redagavimo darbai buvo patikėti būtent A. Šapokai. Šios asmenybės 100-metis – gera proga prisiminti jos svarbiausius darbus ir vietą Lietuvos istorijos moksle.

Kelyje į istorijos mokslo kūrėjų gretas

Atidarydamas jubiliejinę parodą Lietuvos MA bibliotekos direktorius dr. Juozas Marcinkevičius priminė svarbiausius A. Šapokos gyvenimo ir mokslinės veiklos faktus, kai kuriuos iš jų ir mums teks pakartoti, nes mokslininko biografijos juk nesukursi. Kitas dalykas – interpretacijos, mokslinių veikalų vertinimas, kur rašančiojo laisvė didesnė. Kaip ir atsakomybė.

Adolfas Šapoka – vaizdingojo Utenos krašto sūnus. Jis gimė 1906 m. vasario 13 d. Grybeliuose. Visai galimas dalykas, kad apylinkių grožis ir

Istorikas Adolfas Šapoka: toks žinomas ir beveik nepažįstamas

1931 m. mirė istorikas ir visuomenės veikėjas J. Yčas, gimęs 1880 metais. Valstybėje susirūpinta jaunų istorikų rengimu, tai turėjo įtakos ir A. Šapokai. Prof. A. Janulaitis rekomenduotas, 1933 m. jis gavo progą nuvykti į Baltijos institutą Stokholme, ten rinkti Lietuvos istorijos tyrinėjimams svarbią medžiagą. Be kitos medžiagos, ir Kėdainių unijai skirta medžiaga domėjosi dar J. Yčas. Kadangi komandiruotei skirtas laikas buvo ribotas, A. Janulaitis siūlo jaunajam kolegai negaišti laiko nusirašinėjant rūpimus dalykus, geriau esą tik perskaityti ir užsirašyti šaltinį. A. Janulaitis prašo paieškoti dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą švedų išleisto veikalą apie Karolio XII karo žygius, nes vienas tomas esąs skirtas švedų karui Lietuvoje.

Įdomu, kad tais pačiais metais A. Šapoka sugebėjo nuvykti ir į Vilnių; ten rinko medžiagą Vilniaus archyve, Vilniaus universiteto bibliotekoje, taip pat ir Vrublevskių bibliotekoje, kuri veikė dabartinės Lietuvos MA bibliotekos patalpose.

Penkiukė rašo „Lietuvos istoriją“

Ypatinę vietą A. Šapokos ir kitų jaunų istorikų biografijoje užima

Parodos, skirtos istorikui Adolfui Šapokai, stendas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje

A. Šapokai teko sunkiausia užduotis: be parašytosios dalies jam dar reikėjo redaguoti naująjį veikalą. Iš atskirų dalių, kurias sutarė parašyti penki bendradarbiai, jam teko sulydyti vieningą ir darnų veikalą.

Kaip ir buvo galima tikėtis, kiekvienas iš šios penkiukės turėjo savo požiūrį į lietuvių tautos praeitį, skirtingai vertino kai kuriuos faktus, pagaliau ir pateikiamą informaciją skirstė į skirtingus skyrius. Be to, rengtoje medžiagoje išryškėjo nemažai spragų, kurias užkaišioti teko ne kam kitam, o A. Šapokai. Jam teko parašyti įvadinę vadovėlio dalį, skyrius apie Mažosios Lietuvos lietuvius ir lietuvių emigraciją. Teko papildyti ir kai kurių bendradarbių rengtus skyrius, kai kur įterpti ir vieną kitą visai naują. Aišku, neapsieita be tam tikrų koregavimų, papildymų ar net kai kurių skyrių dalinio pakeitimo. Pagaliau teko derinti mokyklos ir visuomenės reikmes, ieškoti kompromiso, ir tai nebuvo labai lengva padaryti. Vadovėlio turinys buvo pritaikytas vidutinio išsilavinimo inteligentui, o medžiagos dėstymas labiau pritaikytas mokyklos reikalams. Štai šis veikalas universalumas, ko gero, ir buvo jo sėkmės laidas per daugelį metų, pradėdant prieškarinio, karo, o baigiant pokario metais. Laimingi

tie pokario vaikai, kurių tėvų bibliotekose buvo A. Šapokos redaguotoji *Lietuvos istorija*, kurią juk visi vadinome ne kitaip kaip „Šapokos istorija“.

Tapo ir Mokslo akademijos nariu

1938 m. Vytauto Didžiojo universitete A. Šapoka apgynė istorijos mokslų daktaro disertaciją *Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos*. Įdomu, kad jau po metų – 1939-aisiais – jis apgynė habilitacinį darbą *1655 m. Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais*.

1939 m. rudenį Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą su Lietuvos sostine Vilniumi, A. Šapoka ėmė dėstyti 1940 m. pradėjusiam darbą Vilniaus universitete. Istorikui tai buvo ir didelis stimulas daugiau telkti dėmesį į Vilniaus miesto istorijos tyrinėjimus. Deja, 1940 m. birželį Lietuvą aneksavus Sovietų Sąjungai, A. Šapoka turėjo pasitraukti iš Universiteto. Prof. Vaclovo Biržiškos pastangomis, gavo darbą *Lietuviškosios enciklopedijos* redakcijoje Kaune.

Karo metais Vokietijai užėmus Lietuvą, A. Šapoka vėl Vilniuje, Universitete buvo docentas. Karo metais (iki 1943 m. kovo 17-osios) vei-

kė Lietuvos aukštosios mokyklos ir Lietuvos mokslų akademija. Įdomus faktas, į kurį dėmesį atkreipė dr. J. Marcinkevičius: 1942 m. spalio 28 d. A. Šapoka buvo išrinktas Lietuvos MA nariu bendradarbiu (dabar būtų narys korespondentas). Šio fakto nerasime nei Bostone išleistoje *Lietuvių enciklopedijoje*, nei juo labiau sovietinio laikotarpio enciklopedijose. Šios žinios nėra ir straipsniuose, kuriuose minimas A. Šapoka. Laimei, ne viskas užmiršta: 2001 m. išėjusiame leidinyje *Lietuvos mokslų akademija 1941–2001** minima, kad MA nariais bendradarbiais tapo J. Ambrazevičius, J. Balys, J. Puzinas, A. Šapoka, Dz. Budrys, D. Krivickas, P. Padolskis ir K. Šalcauskis. Švietimo tarėjas nepatvirtino tik tų pačių 1942 m. spalio 28 d. išrinktų narių bendradarbiais J. Statkausko ir V. Maciūno.

1944 m. vasarą artėjant frontui A. Šapoka su šeima pasitraukė į Vokietiją, o 1948 m. emigravo į Kanadą. Toronte su kitais kūrė ir redagavo *Tėviškės žiburių* laikraštį. Talkino ir Bostone Juozo Kapočiaus leidžiamai *Lietuvių enciklopedijai*, daug rašė į tenykštę išėivijos spaudą. Rašė Lietuvos istorijos temomis.

Su šia knyga patikimiaus buvo žvelgti į ateitį

Istorikas Z. Ivinskis iš visų A. Šapokos darbų labiausiai vertino jo disertacinį darbą *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos*. Tačiau mums visiems, Lietuvos ir išėivijos žmonėms, jis artimiausias dėl kito veikalą – *Lietuvos istorijos*, kurios 1936 m. buvo išspausdinta 17 050 egzempliorių tiražu. Iš jų – 13,5 tūkst. ant prastesnio, 3,5 tūkst. ant geresnio ir 50 numeruotų – ant kreidinio popieriaus.

Jaunieji Lietuvos istorikai 1936 m. savo parašytoje istorijoje pirmiausia ieškojo lietuvių. Nelietuviams arba ne visai lietuviams ten buvo ankšta ir nelabai jauku. Tai ypač pasakytina apie XIX a. asmenis ir įvykius, kurie lėmė modernios lietuvių tautos susiformavimą. A. Šapokai istorija buvo ne vien praeities, bet ir dabarties mokslas.

Vargu, ar kuris iš šios penkiukės galėjo numanyti, kad taip greitai parašyta ir A. Šapokos redaguota *Lietuvos istorija* taps ne tik vadovėliu reformuotai gimnazijai (tam ši knyga buvo skirta), bet ir ugdys ne vienos kartos skaitytojų istorinio pažinimo

Nukelta į 12 p.

* Lietuvos mokslų akademija 1941–2001, Vilnius: MA leidykla, 2001, sudarytojas V. Purnas, 16 p.

Dr. A. Šapoka „Tėviškės žiburių“ spaustuviėje, Torontas, 1959 m. lapkričio mėn.
Dr. Antanas Šapoka (kairėje) „Tėviškės žiburių“ laikraščio spaustuviėje (1959 m. lapkričio mėn., Torontas, Kanada)

pirpildė būsimojo istoriko sielą tų Lietuvos gamtos ir praeities vaizdinių, kurie daug vėliau buvo pripildomi jau mokslinio turinio ir pajungiami griežtai mokslinio mąstymo logikai. Vis dėlto A. Šapokos tekstai visada išlaikys ir didelį patrauklumą, tą magišką jėgą, kuri skaitytoją taip trauks prie jo tekstų.

Žinia, tam reikėjo gerų mokytojų, vėliau – ir dėstytojų. 1925 m. baigęs Panevėžio gimnaziją, A. Šapoka įstojo į Lietuvos universitetą Kaune. Istoriją jam dėstė profesoriai Jonas Yčas, Ignas Jonynas, Augustinas Janulaitis, Povilas Gronskis, Levas Karsavinas. 1929 m. parašęs ir apsigynęs diplominį darbą *Naminės kovos Lietuvoje XVII amžiaus gale*, A. Šapoka gavo Universiteto diplomą. Po karinės tarnybos gavo Švietimo ministerijos stipendiją, 1930–1931 m. istorijos žinias gilino Prahėje, o grįžęs nuo 1932 m. dirbo Vytauto Didžiojo universitete Istorijos katedros dėstytoju. Pažymėsime, kad

1936-ieji metai: Švietimo ministerijos ir viceministerio K. Masiliūno rūpesčiu buvo suburta penkių istorikų grupė, kuri ėmėsi rašyti Lietuvos istoriją, susiejiančią seniausiųjų ir naujausiųjų laikų įvykius. Tokio vadovėlio šalyje dar nebuvo, Alekno parašytoji *Lietuvos istorija* jau nebeatitiko reformuojamų gimnazijų ir platesnės visuomenės poreikių.

To darbo ėmėsi penki ambicingi jauni istorikai. Juozas Jakštas ėmėsi rašyti apie pirmąjį lietuvių tautos valstybinio gyvenimo laikotarpį – iki krikščioniškųjų laikų pradžios. Zenonas Ivinskis sutiko nagrinėti laikotarpį iki Gedimino dinastijos pabaigos. A. Šapokai teko pradėti nuo ten, kur baigė Z. Ivinskis ir tęsti iki 1795 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybės Trečiojo padalijimo. Povilas Šležas parašė apie Lietuvą, priklausiusią Rusijos imperijai, o Petras Klimas nušvietė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą 1918 m. ir nepriklausomo gyvenimo laikotarpį.

Adolfo Šapokos atminimą siekia įamžinti Utenos A. Šapokos gimnazijos mokytojos Birutė Kairienė (kairėje) ir Jolita Baltušienė (dešinėje), Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanė Kniūrienė ir dr. Nelė Asadauskienė

Europos širdyje, Strasbūre (4)

Pradžia 2005 m. Nr. 22, 2006 Nr. 1, Nr. 2.

Tęsiame pasakojimą apie Druskininkų *Atgimimo* vidurinės mokyklos mokytojų kelionę į Europos Parlamentą Strasbūre. Šioje kelionėje dalyvavo mokytojai Aldona Mizarienė su dukra Violeta, Emilija Žaldokienė, Vladislava Šaulienė su vyru Ipolitu, mokymo dalies vedėjas Vytautas Savilionis, M. K. Čiurlionio muzikos mokyklos mokytojai Olga Skairienė, Algis Skairys ir Algimantas Šturma bei dvi alytiškės mokytojos Genovaitė Barkienė ir Vida Gringienė.

Kas šiandien būtų be savo mokytojų

Koks Druskininkų mokytojų grupės atvykimo į Strasbūrą ir Briuselį tikslas? Tokį klausimą uždavė vienas mokytojas, nes šios profesijos žmonės tikriausiai nelabai pratę, kad jiems būtų rodomas išskirtinis dėmesys. Iš Lietuvos jau lankėsi ne viena grupė, kiekvienos jų lankymosi tikslas, ko gero, galėjo būti skirtingas. Mūsų grupėje daugiausia buvo L. Andrikienės mokytojų, tarp jų atsirado vietos laikraščių *Dzūkų žinios* ir *Mokslo Lietuva* atstovams.

Per pirmuosius savo kadencijos Europos Parlamente metus L. Andrikienė į Strasbūrą ir Briuselį jau buvo pasikvietusi 172 žmones. Lėšas, kurias Europos Parlamentas skiria savo ir parlamentarų veiklai viešinti, L. Andrikienė skyrė Lietuvos žmonėms, kad jie pamatytų daugiau Europos, pajustų, kuo ji gyvena, žodžiu, jaustųsi tikrais europiečiais. Per metus Europos Parlamento narys į Europos Parlamentą gali atvežti 91 žmogų, tokia kvota jam suteikta. Tą kvotą L. Andrikienė seniai išnaudojo. Vežė savo lėšomis, nes jaučiasi daranti Lietuvos žmonėms svarbų darbą. Miegoti ant pinigų maišo sako nenorinti, o jai pačiai daug nereikia.

Parlamentarė neslėpė, kad visą

Didelė ir talpi Europos širdis plaka Strasbūre prie Europos Parlamento rūmų

laiką jautė pareigą pirmuosius čia atsivežti savo mokytojus, nors tai pavyko tik į metų pabaigą. Mat jei ne šie šarma nubalintais plaukais mokytojai, tai šiandien L. Andrikienės nebūtų Strasbūre, Europos Parlamente. Šie žilagalviai ją išmokė viso, ko mokytojai gali išmokyti mokinį: skaityti, rašyti, skaičiuoti, groti, dainuoti... Jei ne mokytoja Aldona Mizarienė, mokiusi mažąją Laimą skaityti eilėraščius, šiandien mūsų parlamentarė gal neturėtų tokios puikios iškalbos, gal apskritai nesugebėtų įveikti daugeliui žmonių įgimto drovumo. Be mokytojos Zobotkienės, kuri negalėjo kartu važiuoti, nebūtų taip gerai pramokusi anglų kalbos, kurią daug vėliau galėjo tobulinti ir podaktarinėse studijose Mančesterio (Didžioji Britanija) universitete Žemės ūkio ekonomikos fakultete ir Londone.

L. Andrikienė pripažįsta, kad Druskininkų vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1975 m., įgijo išties nepaprastai gerus įvairių mokslų pagrindus. Tai labai stipri mokykla, iš

jos išėjo Kovo 11-osios signatarų, rašytojų, kompozitorių ir kitų ryškių asmenybių. L. Andrikienė tvirtina šioje mokykloje išmokusi logiškai mąstyti, išvelgti reikiškus ryšius. Visa tai praverė studijuojant Vilniaus universiteto Ekonominės kibernetikos ir finansų fakultete; ten 1980 m. ji įgijo ekonominės kibernetikos specialybę. Šiandien, po daugelio dešimtmečių, Europos Parlamento narė savo mokytojų veiduose tam tikra prasme tebemato viso savo tolesnio gyvenimo už mokyklos sienų kūrėjus, nes mokykloje gauti pagrindai buvo labai tvirti. Be savo mokytojų ir šiandien Laima negalėtų įsivaizduoti savojo gyvenimo kelio, kuriuo jai teko eiti. Ir ne šiaip eiti. L. Andrikienei, dalyvaujant Sąjūdžio veikloje, teko atsistoti svarbiausių mūsų Tėvynės gyvenimo įvykių sukuriuose. 1990–1992 m. buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo deputatė, Užsienio reikalų komiteto, Finansų ir biudžeto komiteto narė.

LR Seimo narė L. Andrikienei teko būti ir vėliau – 1992–1996 m. ir 1996–1998 m. Ji buvo Lietuvos Respublikos pramonės ir prekybos ministrė, Europos reikalų ministrė, nuo 1998 m. – Lietuvos Seimo delegacijos Baltijos Asamblėjoje vadovė.

Galima pridurti, kad į tokias gyvenimo ir veiklos aukštumas šią druskininkietę iškėlė jos mokslinė veikla. Baigusi universitetą pradėjo dirbti Lietuvos Žemės ūkio ekonomikos instituto Skaičiavimų centro inžiniere, po poros metų tapo instituto mokslo darbuotoja. Ekonominės mokslų daktaro laipsnį įgijo 1986 m., dalyvavo daugelyje tarptautinių konferencijų; jose skaitė pranešimus nacionalinio saugumo, užsienio politikos, ekonomikos reformos, privatizacijos ir žmogaus teisių klausimais Norvegijoje, Didžiojoje Britanijoje, Lenkijoje, Estijoje, Latvijoje, Šveicarijoje, Nyderlanduose, Indijoje, Vokietijoje, Danijoje ir kitose šalyse. Daug L. Andrikienės straipsnių paskelbta ekonomikos, žemės ūkio ekonomikos ir politikos klausimais. Gavusi Pew (JAV) stipendiją 1996 m. galėjo studijuoti Džordžtauno (Georgetown) universiteto Užsienio tarnybos mokykloje.

L. Andrikienė pažįstame ir kaip vieną iš Lietuvos Nepriklausomybės partijos ir Tėvynės Sąjungos (Lietuvos Konservatorių) steigėjų, tų partijų valdybos narę. Kaip galime nepaminti, kad 1997 m. L. Andrikienė apdovanojama Prancūzijos Respublikos Nacionaliniu Didžiojo kariuomenės ordinu *Už nuopelnus*.

Vis dėlto savo mokytojams rodydama Europos Parlamento Strasbūre rūmus, konferencijų salėje pasakodama apie savo kaip parlamentarės veiklą L. Andrikienė vėl jautėsi tarsi būtų jų mokinė, nes juk savo mokytojams mokinė ir liko.

Viena ant Nemuno kranto. Bet ne vieniša

Nuo Strasbūro garsiosios Katedros pėdinant ligi aikštės, kur stovi paminklas pirmajam Europos spaustuvininkui vokiečiui Johanui Guten-

bergui, pirmosios spausdintos knygos autoriui, klausiu mokytojos Aldonos Mizarienės, ar tiesa, kad mokytojo darbas nedėkingas, sunkus ir mažai apmokamas.

A. Mizarienė sako nelabai suprantanti, kodėl patys mokytojai dažnai taip skundžiasi, bent jau ji mano visiškai priešingai. Kai atvažiuoja jos anūakai, kurie jau gana dideli, ir visi kartu eina per Druskininkus, tai nepastebėta mokytoja negali praeiti: vienas praeivis kepurę nukelia, pasisveikina, kitas galvą linktelia... Ir taip visą kelią. Vieną kartą su artimaisiais mokytoja nutarė pasi-vaikščioti po naktinius Druskininkus. Eina su savo anūkais, staiga ties savivaldybe pro šalį skubantis jaunuolis atsigręžia ir sušunka: *Mokytoja, mokytoja, ar čia Jūs?* A. Mizarienė žiūri ir stengiasi prisiminti. *Tai gal Juliaus Matulevičiaus neprisimenate, mokytoja?* – klausia sutiktasis. Apsikabina mokytoją A. Mizarienę ir prie visų bučiuoja į vieną ir kitą skruostą.

Anūkas Marius paskui sako: *Močiut, kaip su tavim eiti, juk tave visi pažįsta...* Mokytoja tik stebisi, kad ją dar žmonės pažįsta, nes, anot Bernardo Brazdžionio, ką senatvė su žmogum padaro? Nieko gero. Veidą iškraipo, ūgį sumažina... Bet žmonės kažkaip atpažįsta, nepamiršta mokytojos.

Neseniai Druskininkų *Atgimimo* vidurinė mokykla, buvusi 1-oji, minėjo savo 30-metį. Mokytoja A. Mizarienė manė nevažiuoti. Žinojo, kad bus daug gėlių, prasidės ašarų braukimas – nereikia, mokytoja buvo jau nusprendusi mokyklos ir savo

Europos Parlamento rūmų Strasbūre interjero detalė

šventę išgyventi tyliai.

Vėlus vakaras, pusę dešimtos kažkas tyliai beldžiasi į jos sodybos langą Mizarų kaime. O Viešpatie! – ar reikia sakyti, ką reiškia kiekvienas bilsmas vėlumoje vienišam žmogui. Staiga išgirsta balsą: *Mokytoja...* Stovi aukštas kaip beržas buvęs jos mokinys Matulevičius, minėtojo Juliaus brolis – dabartinis mokyklos direktorius. Teisinasi: buvo labai daug darbų, nebuvo nė minutės laiko, o paskui pagalvojo, kad mokytoja A. Mizarienė gali neatvažiuoti į šventę... Todėl atvažiuo iš Druskininkų į mokytojos kaimą patys. Lietus lyja, jau naktis, susirask

Europos Parlamento rūmų vidiniame kieme Laima Andrikienė pasitinka savo buvusią klasės auklėtoją Vladislavą Šaulienę, mokytoją Aldoną Mizarienę ir jos dukrą Violetą

Įdėmiai savo buvusios mokinės Laimos Andrikienės kalbos klausosi mokytojai Algimantas Šturmas, Vytautas Savilionis, Ipolitas Šaulys, mokytojos Vladislava Šaulienė ir Aldona Mizarienė

Laimos Andrikienės padėjėja Aldona Drėgvaitė pasakoja apie Europos Parlamento darbą

tu man kaime nuošalyje gyvenančia mokytoja.

A. Mizarienė pati stebisi, kokia laimė ją per gyvenimą lydėjo. Kiti mokytojai skųsdavosi, kad negali susitvarkyti su klase, o A. Mizarienei tokių rūpesčių kažkodėl nekildavo. Ji dėstė istoriją, paskutiniaisiais metais – etika, bet visi žinojo, kad iš prigimties A. Mizarienė yra lituanistė. Daug metų mokė vaikus lietuvių kalbos, bet neturėjo aukštojo mokslo diplomo. Atėjo laikas, kai tai galėjo būti kliūtis... Ryžosi lietuvių kalbą ir literatūrą studijuoti neakivaizdiniu būdu. Nuvyko į Vilniaus pedagoginį institutą (dabar – universitetas). Stojė su savo drauge, abi įsibaigusios, jautėsi atvykusios iš provincijos, nelabai tikėjosi įstoti. Nutarė bent tas dešimt dienų kartu pa-būti, todėl padavė dokumentus į tą patį fakultetą – Istorijos. Įstojo.

Taip likimas savaip pakoregavo lituanistės iš prigimties likimą: tapo diplomuota istorike, kaip ir jos vyras, kuris buvo istorikas iš pašaukimo. Pačiai A. Mizarienei literatūra padėjo dėstyti istoriją. Jau senokai išėjo iš mokyklos, apsigyveno Mizarų kaimo sodyboje ant Nemuno kranto, bet buvę mokiniai jos nepamiršta. Ir pati ji negali pamiršti. Sako nieko gražesnio už savo mokinius gyvenime neturinti. Tai vienintelė styga, kuri dar nenutrūkusi ir riša ją su Druskininkais.

Daugiau mokinių nebaudė

Iš likimo, tėvų ir Dievo tvirtina daug gavusi. Niekas jos giminėje nebuvo baigęs aukštojo mokslo, bet savyje jaučia kažką ypatingo, gal daugiausia iš savo tėvulio gavusi. Laiminga, kad galėjo būti mokytoja. Sako – vieną kartą pamėginusi bausti savo mokinius. Nė vienas neišmoko pamokos, todėl visą klasę mokytoja paliko po pamokų. Nusivedė mokinius į salę, per kurią mokytojai eidavo į valgyklą, susodino salės pakraštyje. Jautėsi labai smagi ir iš tikrųjų buvo greita, bėgli. Smagiai bėgo ir nepastebėjo, kad salės grindys tik ką išvaškuotos. Krito aukštelininka visu svoriu – net salė suskambėjo. Gulėdama ant grindų išgirdo, kaip einantys į valgyklą mokytojai kvatoja – toks juokas juos apėmė, pamačius išgriuvusią mokytoją. Tuo pat metu virš savęs išvydo daug akių ir pajuto ją keliančių mokinių rankas. Mokytoja, ar jums neskauda?

Po šito įvykio daugiau gyvenime nenubaudė nė vieno vaiko, daugiau nieko nepaliko po pamokų. Gal išties aukštesnės jėgos kartais pataiso mūsų kasdienes žingsnius?

Į kelionę išsirengti vis sunkiau

Aldona Mizarienė labai sunkiai išsirengė į didžiausią savo gyvenimo kelionę. Labai ilgai ją teko įkalbinėti dukrai Vijai, sūnui Kęstučiui, pagaliau ir kaimynėms. A. Mizarienei viskas atrodė ne taip: veidrodyje pati sau nepatinka, tokiai kelionei tinkamų drabužių neturi, sveikatos – taip pat, – nevažiuos. A. Mizarienei reikėjo, kad kiti ją paskatintų: dukterė Vija pažadėjo susukti plaukus, kelionei sudėti visus daiktus ir pasirūpinti iki smulkmenų. Atrodo, išneko.

Vija po namus lakstė kaip gulbė – jai sparnai išaugo – viskuo rūpindamasi. Mat jeigu mamutė važiuos, tai ir ją Laima žadėjo paimiti. Įvyktų stebuklas jos gyvenime, nes ir taip jokio džiaugsmo neturi... Bent dėl dukros, mamyt, važiuookit...

Atšokavusiai kaimynei A. Mizarienei ir sako: *Tu žinai – aš išvažiuoju. – Eikit Jūs, kur mus čia vienus paliks, niekur nelaisim. – Žinai, mano buvusi mokinukė Laima mane kviečia. Ale tu gal ją žinai? – Matai, per televizorių rodo. Bet tiek toli nevažiuokit. Oježau, pavargsit, dar bėdų bus.*

Kaimynė Nijolė visai kitaip aiškina: *Neklausykit, Mizariene, važiuookit. Kaip blogai buvo – į Vatikaną nevažiuot, kai Kęstutis kvietė. Nijolė nubėgo ir kitiems kaimynams išaiškino, kad Mizarienei reikia važiuoti. Atbėgo uždususi studentukė Gintarė, ką tik baigusi vidurinę. Gal krikščynos, gal kas kvietė, kad taip bėga susirietė?.. Nejuokaukit, viską žinom – važiuookit, laimingos kelionės, mes lauksim sugrįžtant. Gal virbalų, vašelių, siūlų parvešit... – Visko parvešit, jei tik laimingai pasieksiu Strasbūrą, – A. Mizarienė jau buvo ne juokais pasiryžusi.*

Paskutinį tašką padėjo atvažiuovės sūnus Kęstutis. *Mamyt, viskas, sutarta. Dar paskui sugalvosit nevažiuot, aš prieš Laimą atsakingas.*

Mokė matyti ir suprasti daugiamatį pasaulį

Daug puikių dėstytojų ir profesorių Lietuvoje ir užsienio šalyse yra mačiusi Laima Andrikienė, bet jų

spindesys neužgožė jos vidurinės mokyklos mokytojų skleistosios šviesos. Lygindama su kitais gyvenimo kelyje sutiktais mokytojais ir profesoriais, L. Andrikenė vis dėlto pirmenybę teikia savo Druskininkų mokytojams. Prisipažįsta neturėjusi blogų mokytojų. Likimas buvo jai labai maloningas, išties labai dosnus, nes šiandien, būdama brandaus amžiaus, Europos Parlamento narė gali Europos širdyje, Strasbūre, greta garsiosios Dievo Motinos katedros tarti žodžius, kurie skirti ne aukštojo politikos pilotažo meistrams, ne mokslo didžiūnams, bet ant Nemuno kranto rymančių Druskininkų mokytojams: *Mano visi mokytojai buvo geri, ir aš iš visos širdies linkiu, kad laisvos Lietuvos vaikai turėtų tokius mokytojus, kokius turėjome mes Druskininkuose tarybiniais laikais. Mano mokytojai buvo pareigingi, mano mokytojai buvo šviesūs, reiklūs ir labai nuoširdūs, labai geri. Ir jeigu mes kada išmaudavome iš pamokų, tai ne todėl, kad bijodavome mokytojo, bet todėl, kad apimdavo tokia nuotaika – reikia padaryti ką nors nekasdieniška, pademonstruoti savo ypatingą drąsą.*

Ko gero, buvusiai Galdikaitėi ir jos klasės draugams būtų galima pavydėti, jeigu ir 30 metų praėjus prisimena, kaip valandų valandas išsižiojusi klausydavosi geometrijos mokytojos aiškinimo. Prisipažįsta iš pradžių tos geometrijos nė už ką neprisuprasdavusi. Bet mokytoja turėdavusi kantrybės pasiimti knygą, geometrinių figūrų, rodyti per kažkokius spalvotus akinius ir tada tos figūros įgydavo trimatę formą, buvo matomos erdvėje. Štai tada mokinė Laima ėmė suvokti erdvių mokslą – geometriją.

Mokytojo Žaldoko mokiniai galėdavo klausytis kiaušį dieną: tai, ko jis išmokė apie Vincą Mykolaitį-Putiną ir kitus lietuvių rašytojus, išliko visam gyvenimui kaip neįkainojamas dvasios turtas. Ar kas nors dabar šitaip moko vaikus, ar šitaip degina save, kad įžiebtų nors kibirkštį mokinio sieloje? Palikime šį klausimą be atsakymo, nes tikriausiai yra visaip. Gerai jau tai, kad bent daliai savo moky-

tojų Strasbūre Laima Andrikenė galėjo pasakyti tai, ką apie juos mano, už ką yra jiems dėkinga ir ko norėtų palinkėti visiems Lietuvos vaikams – turėti tokių pačių mokytojų. Tie Druskininkų mokytojai ją išmokė visko, ko gali išmokyti mokytojas. Blogų dalykų nemokė, jų ir nemokant išmokstama.

Drovumas stipresnis už tvarkingumą

L. Andrikenė sakosi gerai atsimenanti, kaip ją, šešiametę, rugsėjo 1-ąją pirmą kartą atvedė į mokyklą. Labai jaudinosi, kad tokiai iškilmingai dienai tėvai negalėjo gauti jai naujų batelių – buvo deficitas. Senus sandalus tėtė nunešė nudažyti ir Laimai atrodė, kad visi mato: sandalai seni. Įėjusi pro mokyklos vartus, savo apavą ėmė valyti – kad nė dulkelės nesimatytų. Mokytoja Emilija Žaldokienė ir kiti, stebėję pro langą,

įvertino – ta mergaitė labai tvarkinga. Bet dabar Strasbūre Laima prisipažino, kad ne iš didelio tvarkingumo tuos sandalus valė, o veikiau iš didelio drovumo. Šiaip taip buvo priimta į pirmą klasę, mat kaip gimusi ausio 1-ąją, į mokyklą Laima turėjo eiti tik kitąmet, bet tada būtų tekę mokytis vienoje klasėje su broliu Juozu, kuris 11 mėnesių jaunesnis.

Keistą savybę turi ta žmogiškoji atmintis: vienus dalykus išryškina, kitus prislopina. Išlieka esminiai. Po 30 metų pertraukos L. Andrikenė sakosi susitikusi klasės draugus ir kai kurių nepažinusi. Pamačiusi Daukš pamanė, kad tai auklėtojos Šaulienės vyras: sėdi toks solidus dėdė... O juk tas pats Daukšys, kuris kone kas rytą pakeliui į mokyklą užeidavo į Galdikų namus, nes eidavo iš Jackūnų, nuo aerodromo pro bendra-klasės Laimos namus. Tik balsą iš-

girdusi pažino.

Kaip būtų galima pamiršti mokytojos A. Mizarienės kurtus ir su mokiniais statytus montažus, vaidinimus, į kuriuos būdavo įdėta labai daug širdies. Ar dabar kur nors dar vyksta panašūs vaidinimai? Tikriausiai nedaugelyje mokyklų.

Laimingi ir mokytojai, kurie gali prisiminti savo geruosius mokinius. Mokytoja Vladislava Šaulienė prisiminė, kaip jauna, dar tik pradėjusi dirbti mokykloje, tapo šeštokų klasės auklėtoja. Joje mokėsi aštuoni mokytojų vaikai, tad dar visai jauni mokytojai reikėjo pasitempti. Jai atrodė, kad visi ją stebi. Laimą Galdikaitę prisimena kaip labai jautrią mergaitę: grįždama iš mokyklos pasiimdavo visus pakelėje rastus pamestinukus kačiukus ir nešdavosi namo. Kepdavo kačiukams kiaušiniene, virdavo barščius – panašaus gailestingo būdo buvo ir mama, tad dėl to nesutarimų nekildavo. Bent jau su visais katinais mama Laimos neįsivarydavo.

Laimą auklėtoja prisimena kaip labai pareigingą, kruopščią ir sąžiningą mokinę, tad jei reikėdavo, kad koks nors darbas būtų užbaigtas, patikėdavo jį Laimutei. Nieko nuostabaus, kad šiai mokinėi tekdavo mokyklai atstovauti įvairiose olimpiadose, ginti mokyklos garbę.

Taip ir neišpešė blogo žodžio

Tik geroje šeimoje išauga darbštūs vaikai. Auklėtojai V. Šaulienė organizuojant įvairias keliones, išvykas daug padėdavo Laimos ir Juozo mama. Buvo visos klasės mama, nes, žiūrėk, važiuojant į ekskursiją, ne kas kitas, o Galdikienė parūpina bironą geros, paruošia sumuštinį. Visada vaikus išleidavo ir pasitikdavo, o jei galėdavo ištrukti iš darbo, tai ir pati važiuodavo kartu. Mat buvo reikalaujama, kad moksleivius lydėtų ir kas nors iš tėvų.

Kartą vienas žurnalistas visą valandą kamantinėjo auklėtoją Šaulienę: gal Laima Andrikenė, tada Galdikaitė, mokykloje būdavo statoma į kampa, gal ką ne taip padariusi, gal tėvai savo Galdikučių nepržiūrėjo?.. Po valandos pokalbio nusivylęs žurnalistas pasakė: *Iš Jūsų negali žmogus nė vieno tinkamo žodžio išgauti. Vien tik Laimutė ir Juozukas – nė karto nepasakėte Juozas ir Laima...*

Auklėtoja V. Šaulienė sakosi įpratusi taip, kaip vadino visus tuos metus, nors dabar gal išties reikėtų sakyti „ponia Laima“, „ponas Juozas“.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Pasitaisome

2005 m. gruodžio 22 d. Nr. 22(334) 9 p. straipsnyje *Europos širdyje, Strasbūre* (1) pirmoje skiltyje Druskininkų mokytojų pavardes skaityti: Gavelienė, Dailydienė, Antanas Būdelis ir Vilius Zelenkauskas. Atsiprašome.

Redakcija

Europos Parlamento rūmai Strasbūre

Atkelta iš 1 p.

Dažnai įkvėpimas pranokdavo sveiko proto ribas, tad feministinis judėjimas provokavo ir visai suprantamą pasipriešinimą, tegul ir ne visada reiškiamą viešai. Savaiame aišku, kad tarp feminisčių augantis M. Gimbutienės populiarumas negalėjo suteikti jai daug naujų ir nuoširdžių draugų akademinuose sluoksniuose – žmogiškai tai visiškai suprantama.

Su žurnaliste Kornelija Jankauskaite, viena iš knygų apie prof. Mariją Gimbutienę sudarytojų ir rengėjų (sudarė drauge su Živile Gimbutaite), mes tikriausiai visų šių sudėtingų dalykų ne išnarpliosime, to ir nesieksime. Kalbėdamiesi M. Gimbutienės 85-ųjų gimimo metinių proga, pamėginsime pasiaiškinti, kas mūsų jėgomis įmanoma, gal ir būtina padaryti. K. Jankauskaitei likimas buvo tiek palankus, kad leido pažinti M. Gimbutienę ir bendrauti su ja ne mokslinėse konferencijose, oficialioje aplinkoje, ne jos skaitomose paskaitose, bet namų buityje, kasdieniuose dalykuose, kur labiausiai ir išryškėja žmogaus charakterio savybės, įpročiai, gal keistybės, iš kurių galop susidaro vienintelis ir nepakartojamas asmenybės vaizdas.

Priminsime, kad Kornelija Jankauskaitė yra leidyklos *Žaltvykslė* 2005 m. išleistos knygos *Marija Gimbutienė... iš laišku ir prisiminimų* sudarytoja, pastabų ir paaiškinimų autorė. Šioje knygoje sudėti žymios mokslininkės jaunystės laišakai būsimam vyrui Jurgiui Gimbutui, pasaulio bei Lietuvos mokslininkų ir menininkų, taip pat giminių, artimųjų ir bičiulių prisiminimai.

Kaip atsidūrė Topangoje

Miela Kornelija, pradėkime nuo pačių pradžių: kaip Jūs patekote į

Kelias pas Mariją

Marija Gimbutienė

Amerika, į Topangą Kalifornijoje pas Mariją Gimbutienę?

Nežinomais Dievo keliais. Tuo metu buvau Lietuvos kinematografininkų sąjungos konsultantė. Su mama važiuojame atostogauti į JAV pas jos draugę Šiaurės Kalifornijoje. Kelionė nebuvo kaip nors susieta su M. Gimbutiene ar su kuo nors iš jos pažįstamų. Tiesiog mama po 40 metų išsiskyrimo norėjo pamatyti savo draugę. Vykome į atokią vietovę Šiaurės Kalifornijoje, kur stovi keturi namai, šniokščia krioklys ir boluoja garsūs Mount Šastos (Mont Shasta) kalnai.

Dešimt dienų gyvenome pas mamos draugę, bet ji susirgo ir mes jau rengėmės vykti atgal į Lietuvą. Kita mamos draugė, medicinos sesuo, buvo įsidarbinusi San Franciske, lietuvių šeimoje. Ji paskambino iš San Francisko, pasiteiravo apie ligonę, paklausė kaip mes jaučiamės. Pasakė, kad rengiamės namo. Moteris ėmė apgailestauti: *Nieko Amerikoje nepamatėte, tokį kelią sukurios, bent į San Franciską atvažiuokite, čia pagyvensite, nes mano šeiminkė išvažiavusi...*

Pasinaudojome kvietimu, nes San Franciskas buvo maždaug už

500 km nuo mūsų apsisistojimo vietos. Bet kiek gali svetimuose namuose gyventi – vėl rengėmės vykti į Lietuvą. San Francisko lietuvių bendruomenės pirmininkė Danutė Janutienė, rašytojos Petronėlės Orinitaitės marti, mums ir sako: *Jums reikėtų padirbėti kur nors šeimoje, bent kelionei užsidirbtumėte pinigų.* Tuo metu iš Los Andželo atvažiavo Birutė Šakalienė, disidentė, amžinąjį atilsį Vlado Šakalio žmona. V. Šakalys su Vladu Terlecku buvo už disidentinę veiklą kalinti Vladimiro kalėjime. Grįžęs į Lietuvą tęsė disidentinę veiklą, jam vėl grėsė suėmimas, tad nelaukdamas naujų nemalonumų 1981 m. pėsčias perėjo TSRS-Suomijos valstybinę sieną, pasiekė Švediją. Mat kaip žymus sportininkas ėjikas sugebėjo tą kelią nueiti ir atsidurti Vakaruose.

Tai štai V. Šakalio žmona Birutė ir pakvietė mus kelias dienas apsistoti pas ją Los Andžele, nes buvo spalio pabaiga ir turėjo vykti

lietuvių dienos. Jų metu teko padirbėti parapijoje. Tada ir susipažinau su Los Andželo lietuvių bendruomenės pirmininku Edmundu Kulikausku, kuri Lietuvos žmonės pažįsta kaip Akademinio skautų sąjūdžio Vydūno fondo atstovą, atstatomų Valdovų rūmų fondo pirmininką. Vlodo ir Birutės Šakalių šeimoje gyvenome porą savaitių. B. Šakalienės sesuo Nemira, puikus žmogus, man pasiūlė: *Žinai, Kornelija, tau būtų labai gerai pabūti pas Mariją Gimbutienę, jai tikriausiai reikėtų pagalbininkės...*

Ir man labai rūpėjo susipažinti su garsiąja profesore, nes ji – nepaprasta moteris. Nemira paskambino M. Gimbutienei – ji bemat sutiko, mat jos sveikata silpo, pagalbininkės iš Lietuvos išties labai reikėjo. Nemira pati mane ir nuvezė į Topangą. Taip atsidūriau M. Gimbutienės namuose – to nė sapnuose nebuvau regėjusi.

Taigi Dievo keliai visai nežinomi, man net pačiai sunku patikėti, kad jie mane galų gale nuvedė į tuos namus. Aš buvau pirmoji Marijos Gimbutienės pagalbininkė, iki tol ji

Atvykus pas Marijos Gimbutienės gerus draugus kalbininkę Daną ir inžinierių Gediminą Vasiliauskus apžiūrėti jų namą – dailininko Vytauto Virkau paveikslų galeriją Wrightwoode 1991 m.: sėdi Marija Gimbutienė, Dana Vasiliauskienė, Marijos pagalbininkė iš Lietuvos Rasa Jakučūnienė, stovi Kornelija Jankauskaitė

viską darydavusi pati: ir namus tvarkydavusi, ir valgyti virdavusi. Silpsiant sveikatai, visko jau nebepajėgė aprėpti.

Marija bėgdavo į dykumą

Kaip Jus sutiko Marija Gimbutienė?

Dabar man atrodo, kad pažįstu Mariją kaip artimą giminę. O tada, aišku, buvau tik ši tą girdėjusi apie Gimbutienę – baltai, indoeuropiečiai, deivės ir senieji simboliai... Tik tiek ir žinojau. Tiesa, dar žinojau, kad, regis, 1981 m. ji buvo atvykusi į Lietuvą, bet tai buvo tik skambėjimas kažkur ausyse, ne daugiau.

Kai pirmą kartą pasimatėme, pasišnekėjome, Marija ir sako: *Žinai, tau tikriausiai bus visai neįdomu pas mane.* Užtikrinau ją, kad man čia labai patiks. Kitą dieną Marija išvažiavo į dykumą, o sugrįžo po keturių parų.

Į dykumą. Kaip reikėtų suprasti?

Dykumoje buvo jos antrieji namai. Taip ir gyveno: tai Topangoje, tai dykumoje. Visą laiką taip ir važinėjo iš vienos vietos į kitą.

Kokie tie namai buvo dykumoje: ranča, vasarnamis?

Nei ranča, nei vasarnamis. Ran-

čoje laikomi arkliai. O koks vasarnamis, jeigu ir Los Andžele, kalnuose, lygiai taip pat šilta. O dykumoje ir dar karščiau. Tai koks ten vasarnamis. Tai buvo gerai įrengti namai: su kondicionieriumi, šaldytuvu, televizoriumi, dideliu baseinu prie namų.

Todėl man ir neaišku: jeigu būtų turėjusi antruosius namus kur nors prie ežero, miško, tada suprantama. O dabar – dykumoje. Žmonės bėga iš dykumos, o Marija Gimbutienė bėgo į dykumą?

Pirmą kartą ir man tai labai keistai nuskambėjo. Praleidau ten daug laiko, pripratau. Galbūt dykuma jai priminė Kuršių nerijos smėlynus, kur lankydavosi jaunystėje dar gyvendama Lietuvoje. Ji ne kartą yra sakiusi, kad dykumoje dangaus erdvės didesnės, o tai savotiškai veikia ir kad dykumoje jautiesi kaip Mėnulio paviršiuje.

Aplinkui kaukiant šakalams?

Jeigu kojotas vadinsime šakalais, tai kaukė. Išties naktimis kaukdavo kojotai. Mačiau jų didelę gaują.

Kur Marija – ten būdavau ir aš. Taip visą tą pusmetį. Atvažiavusi antrą kartą, vėl visus metus buvau kartu su ja Topangoje ir dykumoje.

Pavargote nuo Marijos? Žymi mokslininkė, asmenybė. Kasdieniame gyvenime, kai buities smulkmenos įgyja kartais gal ir nenusakomą reikšmę, toks nuolatinis buvimas kartu galėjo

būti varginantis. Pagaliau juk kiekvienas žmogus turi savo keistybę, gal ir kaprižų.

Ar pavargau nuo Marijos? Ne, Topangoje – kalnai ir žmonių nesutiksi. Gyvenau gamtoje su Marija ir tais žmonėmis, kurie pas ją atvažiuodavo. O nuvažiavusios į dykumą būdavome tik mudvi. Vienas kitas gyventojas kažkur labai toli. Dykuma labai veikia. Jeigu ten žmogus nuvažiuotum trumpam, tai gal ir neslėgtų. Bet kai diena iš dienos... Kai karštis vasarą siekia iki +50 °C...

O su Marija man buvo labai smagu. Ji turėjo puikų humoro jausmą. Aš virdavau Marijai pietus, tvarkiau namus ir laiškus, darydavau daugybę straipsnių, atsiųstų jos kolegų iš viso pasaulio, kopijų, jas kataloguodavau. Marija Topangoje turėjo didelę geležinę komodą su dešimtimis skyrių. Tai buvo jos asmeninis straipsnių apie archeologiją katalogas. Teko rūpintis ir gražiu, vešančiu sodu su jos mylimomis lietuviškomis obelimis, slyvaite, abrikosais ir nektarinais, graikiniu riešutmedžiu ir citrinmedžiais. Kai papūsdavo vėjas nuo Ramiojo vandenyno, plėsdavo citrinų ir apelsinų žiedus ir nešdavo per visą sodą, visur jų pri-

Marijos Gimbutienės namai dykumoje Liucernos slėnyje; tai pagrindinis pastatas, kuriame apsistodavo profesorė

krisdavo. Šalia kvepiančių žiedų ant šakelių kybojo vaisiai. Toks nepastebimas gamtos rato sukimas. Iš apelsinų nespėdavau spauti sunkos, šitaip gausiai jų derėdavo. Marijos šaldiklyje būdavo daugybė šaldytų vaisių. Iš jų Marija mane mokė kepti gardžius pyragus. Ji mėgo, kai jos namuose, virtuvėje būdavo verdama, kepama. Matyt, tai Marijai teikė namų jaukumo jausmą. Buvo įsigijusi modernią duonkepę. Retkarčiais kepdavome duoną, tik tai, žinoma, nebuvo tikra lietuviška duona. Jos skonis labiau priminė lietuvišką ragaišį. Panašios į lietuvišką ruginę duoną jai kartais atveždavo jos buvęs žydų tautybės studentas Džiulis Levinas (Jules Levin). Jis tos duonos nupirkdavo žydų krautuvėlyje netoli savo namų Riverside. Dž. Levinas buvo neblogai pramokęs lietuvių kalbos, jos mokėsi Marijos Gimbutienės suorganizuotuose kursuose 1964–1965 m. Kalifornijos Los Andželo universitete. Dž. Levinas, būdamas kalbininkas, 1981 m. gavo Fulbright stipendiją ir vieną semestrą dėstė Vilniaus universitete. Tuo metu paskaitas skaitė ir mūsų žymioji profesorė Marija Gimbutienė.

Taigi kasdienybė buvo tokia: Marija dirbdavo su korektūromis, aš iškepėdavau žuvis, vištos ar kugelio, paruošdavau daržovių. Kartais ir man Marija duodavo skaityti korektūrų, ypač kai jų užgriūdavo labai daug. Tekdavo sutikrinti lenteles, kurias randame jos knygose. Marija pati daug dirbdavo ir kitiems sugalvodavo įvairių darbų, kad veltui nedykintų, kad ir šalia esantis žmogus būtų visą laiką užsiėmęs kaip ir ji. Kai jau būdavo, rodos, viskas atlikta, ji ima ir suranda tokį užsiėmimą, kurio šiaip, atrodo, nesugalvosi. Pa-

Knygos pristatymo „Marija Gimbutienė... iš laiškų ir prisiminimų“ vakaro, vykusio Lietuvos nacionaliniame muziejuje, akimirka: dalijamės mintimis apie Mariją ir duona kasdienine; viduryje – Marijos Gimbutienės studijų laikų draugė archeologė Rimutė Rimantienė

nos vis ta pati dykuma, pradėdi pavargti. Todėl pabuvusi metus šalia Marijos ir išėjau. Mane labai traukė lietuviška veikla, norėjosi būti arčiau lietuvių bendruomenės. Pradėjau giedoti bažnytniame chore. Tada susipažinau su ir Los Andželo lietuvių parapijiečiais. Turėjau neblogą balsą, tad man buvo smagu giedoti tame chore.

Darbas palaikė labiau ir už humorą

Bet prieš tai, kol dar visai neišėjo giedoti į chorą, miela Kornelija, papasakokite dar apie Mariją. Jums išėjus ji liko visai vieniša? Be žmogaus, į kurį būtų galėjusi atsiremti?

Pas Mariją nuvažiuodavau, nes jos ilgėdavosi. Ji susirado šeimninę, kuri ją rūpinosi. Mano apsispre-

Gal tas sugebėjimas kasdieniuose dalykuose išvelgti ir juokingą pusę ją palaikydavo? Juk jos gyvenimas nebuvo rožėmis klotas. Ką reikiama vien užauginti tris dukras. Ir dar siekti akademinės veiklos aukštumų išveivė iš Lietuvos.

Ją palaikė darbas, gal net ir labiau už humorą. Aš jos irgi esu panašiai klaususi. Nebuvo paprasti Marijos santykiai ir su vyru Jurgiu Gimbutu, dukromis, vietos lietuviams. Kai pirmoji pradėjo važinėti į Lietuvą, vietos lietuviai ją ėmė vadinti komuniste, skambindavo naktimis, grasindavo. Dėl to Marija labai išgyveno. Žinai, Kornelija, aš nuo daugelio dalykų gyvenime išprotėčiau, bet mane labai palaikė darbas. Jis man suteikia gyvybinę energiją. Tai jos žodžiai. Iš tiesų ji visa buvo pasinėrusi į darbą.

Amerikoje ji ėmė tiesiog šuoliais augti, plėstis

Ką būtų galima pasakyti apie Marijos Gimbutienės santykius su Jurgiu Gimbutu? Suprantu, kad šeimyninis gyvenimas gal ir neturėtų būti labai viešinamas, tačiau tokiu atveju visada liks nuojauta, kad kažkas svarbaus nepasakyta, ne visai aišku. Tie santykiai neišryškėja ir išskelbtų apie M. Gimbutienę prisiminimų. Knygas apie ją rengė artimi, net patys artimiausi žmonės ir siekdami kuo geriausio, jie galėjo tapti savotiškais kai kurių gyvenimo aplinkybių cenzoriais. Galimas dalykas, taip padaroma meškos paslauga mokslininkės atminimui, nes visada atsirastų žmonių, kurie tuose ketinimuose išvelgs neobjektyvumą, norą pagražinti asmenybę ir t. t.

Jurgis Gimbutas buvo labai patenkintas, kad Marija mokslininkė. Galimas daiktas, kad joje ir norėjo matyti tik normalią, kaip pats įsivaizdavo, mokslininkę. Tačiau ji tuos rūmus aiškiai peraugo.

Kaip ta pupa iš lietuviškos pasakos: augo augo ir teko kirsti lubas jau į dangų augančiai pupai?

Gal panašiai. Marija laiškuose motinai rašydavo, kad Jurgis pavydus. Jiedu susipažino bene 1937 metais, nes 1938 m. jau susirašinėjo. Jurgis buvo pavydus kavalierius. Kai Marija 1940 m. persikėlė studijuoti į Vilniaus universitetą, Jurgis tęsė studijas Vytauto Didžiojo universitete Kaune. Marijos motinos žodžiaisariant, Jurgis vienas eidavo pas archeologą prof. Joną Puziną ar Antaną Salį ir aiškindavosi santykius, kam simpatizuoja Marijai. Buvo pavyduolis, niekam neleisdavo net jos šokdinti.

Marijos laiškuose tie jų santykiai atsispindi. Ji mėgindavo laiškuose

aiškintis santykius, paskui net parašydavo, kad gal jiems nereikėtų tuoktis... Ne mažiau laiškų jai parašė ir santykius aiškinosi Jurgis: jam taip pat kildavo daug abejonių, ar jie tinkami vienas kitam. Paskui vis dėlto jie susituokė.

Tačiau tiko vienas kitam, ar gal ne labai? Koks Jums susidarė išpūdis?

Marija buvo kultūringa ir išsimokslinusi panelė, atitiko jų dvasiiniai, kultūriniai ir intelektualiniai siekiai. Vis dėlto laiške iš Amerikos Jurgis rašė: ji ėmė tiesiog šuoliais augti, plėstis. Mokslo srityje taipogi. Jos interesai labai smarkiai išaugo ir tai buvo galima pastebėti dar Marijai mokantis Vilniaus universitete. Savo didžiausių autoritetų profesorių Antano Salio, Jono Puzino ir kitų įtaka ją labai veikė: ji išaugo kaip asmenybė. Lankė bibliotekas, gilinosi į Lietuvos istoriją, priešistorę, kalbotyrą, suprantama, ir savo studijuojamą archeologiją. Įniko skaityti taip pat lenkų, rusų, latvių kalbomis. Gilinosi į Michailo Pokrovskio parašytą Rusijos istoriją. Taigi Marijos intelektualiniai horizontai labai plėtėsi.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemickas

Po knygos pristatymo: Marijos Gimbutienės pusseserės Meilės Lukšienės dukra istorikė Ingė Lukšaitė su dukra Austėja Ikamaite – knygos „Marija Gimbutienė / Laimos palytėta“ sudarytoja

vyzdžiui, kartą ryte atnešė seną fotelį ir liepė gražiai švitrinti popieriumi nušveisti jo medinę dalį, paskui nulakuoti. Sakau, juk už kelis dolerius galima naują įsigyti. O ji: *Esu prisirišusi prie senų daiktų, jie skleidžia šilumą*. Kartą Marijos jauniausioji duktė man prasitarė: *Mamai atrodo, kad ir kiti žmonės gali tiek daug dirbti kaip ir ji. Užtat ji ir sugalvoja įvairiausių darbų. Bet iš tiesų ne visi žmonės pajėgia taip dirbti*. Bet pietų metu Marija visada apie tris valandas leisdavo pailsėti: paskaityti, paplaukioti baseine, pasivaikščioti po apylinkes.

Nueidavau ir į dykumą, nors ten – barškuolės gyvatės, kaktusai ir nežmoniškas karštis. Kai diena iš die-

dimą ji gerai suprato, pati man sakydavo, kad negaliu visiškai užsidaryti nuo gyvenimo, turiu ir anglų kalbos geriau pramokti. Tada pradėjo važiuoti į Ameriką daugiau mūsų tautiečių ir Marija susirado moterį iš Lietuvos, paskui kitą. Jos gamindavo maistą, prižiūrėjo sodą, dirbo ir kitus darbus.

Užsiminėte apie Marijos Gimbutienės humoro jausmą. Kuo jos humoras pasižymėjo?

Nuostabus humoras. Kiekvieną dalyką, apie kurį ji kalbėdavo, sugebėdavo apvilkti kažkokiu ypač subtiliu humoru. Mes labai daug juokdavomės. Šnekantis ji mokėdavo kalbą pakreipti taip, kad žmogus būtų turėjai nusijuokti.

Pirmasis autografas. Knygos sudarytoja Kornelija Jankauskaitė ir dailininkė Nijolė Stunskaitė, Marijos Gimbutienės garbei sukūrusi deivių suknių kolekciją

Istorikas Adolfas Šapoka: toks žinomas ir beveik nepažįstamas

Atkelta iš 7 p.

skoni. Beje, ne visi katutėmis sutiko šią knygą tarpukariu. Dėl kai kurių vadovėlio dalių silpnumo apmaudavo Mykolas Biržiška, abejonių ši *Istorija* sukėlė A. Janulaičiui. Z. Ivinskis kalbėjo apie poreikį parašyti platesnį sisteminių kursą, išsamią Lietuvos istoriją, o 1944 m. pasitraukęs į Vakarų ir pats buvo užsimojęs imtis penkiamio veikalą, tačiau sugebėjo tik pradėti.

A. Šapokos redaguota *Lietuvos istorija* pokario metais pakartotinai buvo išleista Vokietijoje ir JAV. Tikras šio veikalą leidybos triumfas prasidėjo Lietuvai 1989–1990 m. pasukus į laisvės kelią: šimtą tūkstantiniai šios knygos tiražai kartu su Broniaus Kviklio enciklopediniu keturtomiu *Mūsų Lietuva*, rodė, kad laisvėjantis kraštas pirmiausia stengėsi susigrąžinti tai, kas iš jo 50 metų buvo atimta – Lietuvos istoriją, savo praeitį. Be 1990 m. *Mokslo* leidyklos perspausdintos A. Šapokos *Lietuvos istorijos* knygų lentynoje jau nebuvo įmanoma įsivaizduoti savo ir visų mūsų ateities. Vadovėlis prieškarinio gimnazijos virto laisvėjimo simboliu, nes tauta atgavo teisę į savo istoriją.

Toliau į priekį pažengusių Europos tautų žmonėms toks prisirišimas prie tarpukarijo parašytos istorijos tikriausiai galėjo atrodyti gana naivus, gal net ne visai suprantamas dalykas. Pagaliau juk kitos šalys kasmet susilaukia savo valstybei ir tautai skirtos istorijos, neretai ir po keletą veikalų, skirtingų autorių interpretacijų. Skaitytojo teisę rinktis, kurio istoriko pažiūros ir mąstymo būdas jam artimesnis. Tačiau kelias atgaunant teisę į „Šapokos istoriją“ Lietuvoje turėjo būti nueitas, ir Lietuvos žmonės jį įveikė. Su šia knyga lentynoje daug ramiau buvo galima žvelgti į ateitį.

Pirmas lietuvis, ėmėsis Vilniaus miesto istorijos

Vilniaus pedagoginio universiteto prorektorius dr. Aivaras Ragauskas

kas priminė 1996 m. vieną iš pirmųjų konferencijų, skirtų A. Šapokos atminimui. Konferencija vyko Lietuvos istorijos institute, buvo priderinta prie istoriko 90-mečio, ir A. Ragauskui teko ją rengti. Buvo gera galimybė apmąstyti A. Šapokos fenomeną. Ko gero, išties vienas talentingiausių XX a. Lietuvos istorikų. Kur glūdi jo talento stiprybė?

Pasak A. Ragauskos, A. Šapoka savo darbuose sugebėjo kritiškai vertinti istorinius šaltinius ir istoriografiją, kartu išdėstyti savo teiginius, sintetiškai apibūdinti savąjį istorijos kontekstą. Jis buvo vienas iš produktyviausių praėjusio amžiaus istorikų. Pagaliau jis buvo pirmas lietuvis, parašęs Vilniaus miesto istoriją – tai *Senasis Vilnius*. Knyga išspausdinta 1963 m., jau po autoriaus mirties. Pastarojoje knygoje A. Šapoka aptarė svarbiausius Vilniaus miesto istorijos raidos tarpsnius nuo XIII a. iki dabarties, kartu pateikė nuoseklią ir glaudžią Lietuvos istorijos koncepciją. Tai buvo tik pirmas sumanyto veikalas. Neturėtume pamiršti ir 1954 m. A. Šapokos išleistos knygos *Vilnius Lietuvos gyvenime*. Metams praėjus po istoriko mirties, 1962-aisiais, *Senasis Vilnius* buvo išspausdintas ir anglų kalba – *Vilnius in the life of Lithuania*.

Kaip A. Šapoka buvo skaitomas po laiptais

A. Ragauskas atkreipia dėmesį ir į A. Šapokos universalumą. Jis rašo apie Lietuvos istorijos XIII amžių, kryžiaus žygius į Lietuvą, analizuoja XVIII a. antrosios pusės Lietuvos istorijos įvykius, pagaliau rašo apie lietuvių Vakarų Europoje. Tematiškai vertinant, jis pirmiausia yra politinės Lietuvos istorijos tyrinėtojas, XVI a. Lietuvos istorijos žinovas, bet jam nesvetima kultūros istorija. A. Ragauskas priminė Lietuvos MA bibliotekoje saugomus A. Šapokos išrašus iš daugelio užsienio universitetų, kuriuose yra mokėsi lietu-

viai, matrikulų. A. Šapokos medžiaga rėmėsi ir bibliografas Vaclovas Biržiška.

Jis yra ir vienas pirmųjų istorikų, kurie ėmėsi tyrinėti socialinę ekonominę istoriją. Parašė studiją *Lietuvos kaimo ir dvaro santykiai XVIII a. antroje pusėje*, išspausdintą 1941 m. A. Šapokos atida Vilniaus miesto istorijai leidžia teigti, kad jis – pirmasis lietuvis, pradėjęs moksliai tyrinėti Lietuvos miestų istoriją. Vilniaus universitete karo metais skaitydamas kursą *Vilnius miesto istorija*, jis kartu rinko medžiagą tai Lietuvos sostinės istorijai parašyti. Šiuo atveju A. Šapokai savotiškas konkurentas galėtų būti nebent archeologas Jonas Puzinas, kuris savo tyrinėjimus skyrė Kauno miesto savivaldai.

A. Ragauskas kvietė atiduoti mūsų visų skolą A. Šapokai. Sovietmečiu jo darbai Lietuvoje buvo ne tik neleidžiami, bet ir netoleruojami, geriausiu atveju nutylimi. Buvo nepageidaujamas istorikas to meto režimui. A. Ragauskas priminė 1996 m. akad. Vytauto Merkio papasakotą faktą. Kai akademikas V. Merkys rašė Vilniaus miesto istorijos XIX a. skirtą dalį, vieno iš tuometinių istorijos mokslo vadų paprašė leisti pasiremti A. Šapokos knyga *Senasis Vilnius*. „Vadas“ davė tą knygą pusvalandžiui, kad V. Merkys po laiptais pavartytų – ir gana.

Skolą privalu grąžinti

Išties keista, kad ir į šešioliktus nepriklausomybės metus įžengusioje Lietuvoje vis dar neturime Adolfui Šapokai skirtos monografijos, apibendrinančios jo mokslinės veiklos studijas. Tarsi vis dar būtų neaktualus, nors Ignui Jonynui, Konstantinui Jablonskiui skirtos monografijos jau pasirodė daug anksčiau, o 1989 m. išėjo Lietuvos mokslo paminklų serijoje Augustino Janulaičio palikimui skirta knyga *Praeitis ir jos tyrimo rūpesčiai*.

Seniai metas parengti ir išleisti A. Šapokos rinktinis raštus, nes net ir tyrinėtojams daug šio istoriko tekstų ligi šiol nėra žinomi, į platesnę mokslinę apyvartą neįtraukiami. Tai pasakytina ir apie rankraštinius tekstus, ir istorinę publicistiką, išbarstytą išėivijos spaudos puslapiuose (*Tėviškės žiburiuose* ir kt.).

Šių metų pabaigoje turėtų pasirodyti pirmasis A. Šapokos *Rinktinių raštų* tomas, skirtas Vilniaus miesto tyrinėjimams. A. Ragauskos skaičiavimais, tokių tomų dar galėtų susidaryti penki ar šeši, pradedant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijomis ir baigiant jo žurnalistiniais straipsniais.

Kaip bus pažymėti šie A. Šapokos 100-mečio metai? Vasarį numatyta istoriko atminimui skirta mokslinė konferencija, rudenį vyks dar viena konferencija Vilniuje. Nelinkę pamiršti savo kraštiečio ir uteniškiai – Utenos Adolfo Šapokos gimnazijoje rengiamasi paminėti savo žymų istoriką.

Dar pasakysime, kad Vilniaus pedagoginis universitetas prieš keletą metų Adolfo Šapokos vardu pavadino vieną savo auditorijų. Pagaliau į tą gražaus pagerbimo sąrašą būtina įrašyti ir vasario 20 d. Vilniaus ro-

Darbštusis istorijos darbininkas Adolfas Šapoka

tušėje vykusių paskaitą, skirtą žymiam istorijos tyrinėtojiui.

Utenoje Adolfas Šapoka yra garsus

Utenos Adolfo Šapokos gimnazijos mokytoja Birutė Kairienė, kuri parodos atidaryme dalyvavo kartu su mokytoja Jolita Baltuškiene, priminė, kad šiais metais sukanka 10 metų, kai gimnazijai suteiktas A. Šapokos vardas. Kartu kilo mintis gimnazijoje skirti šiai iškiliai asmenybei skirtą ekspoziciją. Teko patiemis mokytojams ir gimnazistams daugiau domėtis šia asmenybe, rinkti prisiminimus, nuotraukas, istoriko darbus ir t. t. Renkant medžiagą gimnazijos mokytojus ir mokinius palaikė Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanė doc. dr. Vida Kniūraitė, prorektorius doc. dr. A. Ragauskas. Toks profesionalių istorikų dėmesys ir dalykinė parama gimnazijoje labai vertinama.

Štai į ką būtina atkreipti dėmesį. Kai uteniškiai pradėjo rinkti medžiagą apie A. Šapoką, prisiminimus, rado apie dešimtį asmenų, kurie pažinojo A. Šapoką, buvo su juo bendravę. Tačiau per tą dešimtmetį jau teliko tik vienas toks žmogus. Laiko nesustabdysi...

Beje, tas vienintelis – tai Utenoje gyvenantis rašytojas, buvęs mokytojas Rapolas Šaltenis. Jis tik dvejais metais jaunesnis už A. Šapoką, daug papasakojo apie žymiojo istoriko mokslo metus Panevėžio gimnazijoje. R. Šaltenis ir A. Šapoka toje gimnazijoje ir susidraugavo, jų ryšiai nutrūko ir vėliau.

Iš A. Šapokos giminaičių pavyko gauti nemažai nuotraukų. Grybelių kaime pavyko rasti bene septynis žmones, kurie dar prisiminė A. Šapokos vaikystę ir jaunystę, kai būdamas studentas atvažiuodavo iš universiteto, eidavo su Grybelių kaimo merginomis į šokius. Mokėjo ne tik šokti, bet ir arti, akėti, dirbti ir kitus ūkio darbus. Buvo labai darbštus. Šiuos paprastus dalykus kaimo žmonės paprastai gerai įsimena, ir tie prisiminimai labai praturtino mokslininko paveikslą.

Praėjusią vasarą mokytoja B. Kairienė lankėsi Toronte, Kanadoje, ten teko sutikti asmenų, su kuriais A. Šapoka kūrė ir ligi šiol einantį laikraštį *Tėviškės žiburiai*. Kanadoje teko rūpintis ir A. Šapokos archyvu, kopijuoti jo rankraščius ir kitus dokumentus.

Viską darome su mokiniais ir dėlmokinių, – tokia svarbiausia mintis,

nuskambėjusi iš mokytojos lūpų. Mes pridurtume, kad tai pastangos, kurias įvertins Lietuvos žmonės.

Atidarydamas parodą J. Marcinkevičius išreiškė viltį, kad išpildys 1961 m. prof. Z. Ivinskio parašyti žodžiai, kad Adolfo Šapokos palikimo vieta yra Gedimino sostinės kapinėse, nes šiam miestui istorikas skyrė itin daug dėmesio.

Utenos A. Šapokos gimnazijos bendruomenė ypač intensyviai ėmė rūpintis A. Šapokos atminimo įamžinimu jo 100-mečio metais. Mokiniai noriai įsitraukė į šią veiklą. Gimnazijoje paskelbtas istorinio

rašinio konkursas, ekslibriso (knygaženklis) konkursas. Tie gimnazistų darbeliai ir šiomis dienomis eksponuojami gimnazijoje.

Istoriko 100-sioms gimimo metinėms išleistas leidinukas, kuris bent iš dalies atspindi tai, kas gimnazijoje nuveikta. Gimnazijoje vyko dviejų dienų mokslinė konferencija (vasario 13–14 d.), surengta kartu su Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetu. Vasario 15-ąją gimnazijoje buvo surengtos netradicinės šventinės pamokos, skirtos A. Šapokos jubiliejui, taip pat laikytos šventos Mišios Utenos bažnyčioje ir vyko ekskursija į Grybelius, o visą renginį vainikavo šventinė pamoka, skirta 100-osioms A. Šapokos metinėms.

Gal ir kitoms tautoms praverstų pasiskaityti A. Šapoką

Parodos Lietuvos MA bibliotekoje atidarymo metu prisiminimais pasidalijo monsinjoras Alfonsas Svarinskas. 1957 m. Kulautuvoje Vilniaus KGB padarė kratą ir A. Svarinsko bute aptiko A. Šapokos *Lietuvos istoriją*, keletą prieškarinių *Židinio* žurnalų ir suomių rašytojo V. Sarajos knygą *Išpirktasis kraštas* (1944 m.). Kunigas buvo suimtas, o teisme prokuroras Galinaitis paskelbė: *Prieš jus stovi ne Strazdelio tipo kunigas, o kunigas banditas...* Be kitų jam pareikštų kaltinimų A. Svarinskas buvo kaltinamas ir tuo, kad jo bute per kratą rasta draudžiamos literatūros. Kaltinamasis A. Svarinskas teisme pasakė, kad A. Šapokos *Lietuvos istorija* – tai vienintelis platus Lietuvos istorijos vadovėlis, iš kurio tarpukarije mokėsi visi Lietuvos inteligentai, taigi ir A. Sniečkus bei J. Paleckis, jeigu kada nors mokėsi, tai taip pat turėjo būti bent varė A. Šapokos *Istoriją*... Prokuroras pareiškė reikalaujant septynerių metų kaltinamajam ir dingo. „Humanišką“ sovietinis teismas apsiribojo tuo, kad skyrė A. Svarinskiui 6 metus kalėjimo. Toks monsinjoro ryšys su garsiuoju mūsų istoriko veikalu.

Pasidžiaugęs, kad šnekama apie reikšmingus dalykus, kartu monsinjoras A. Svarinskas paragino įamžinti A. Šapokos atminimą, gal net išleisti A. Šapokos *Istoriją* anglų, rusų, ukrainiečių, lenkų, latvių ir estų kalbomis, papildžius ją bolševikinio teroro dalimi. Pasaulis jau žino Lietuvą, bet apie mūsų šalį ir jos praeitį turi labai mažai medžiagos ir žinių.

Apie savo santykį su Adolfo Šapokos *Lietuvos istorija* pasakoja monsinjoras Alfonsas Svarinskas; už jo stovi Vida Kniūraitė, Nelė Asadauskienė, Aivaras Ragauskas ir Juozas Marcinkevičius

Kai daina buvo ginklas prieš tankus (2)

Atkelta iš 4 p.

1991-ųjų sausio 13-ąją? Jei prisime-
na, tai ką padarė, kad išvengtume šių
aukų, kad būtų atkurtas istorinis tei-
singumas Baltijos šalių atžvilgiu?

O padaryti galėjo daug. Juk kiti,
moralios ir garbingos politikos atsto-
vai stengėsi, darė ir sugebėjo daug
pasiekti, kad šiandien būtume laisvi.
Antraip ir panašių diskusijų apie
Potsdamo konferencijos padarinius
bent jau Vilniuje tikrai nebūtų.

Niekas nepamiršta

Pažymėsime, kad konferencijoje
dalyvavo daugelio užsienio ambasa-
dų atstovai, taip pat ambasadoriai.
Dalyvavo ir Rusijos ambasados at-
stovai. Juos pasveikinęs konferen-
cijos iniciatorius ir pirmininkas Nepri-
klausomybės Akto signataras Emanu-
elis Zingeris Rusijos ambasados
atstovui perdavė neseniai išleista
knygą apie SD ir SS įvykdytas žiau-
rias tarybinių karo belaisvių žudynes.
Iš viso buvo nužudyta 180 tūkst. be-
laisvių iš Rusijos, Ukrainos, Moldo-
vos ir kitų kraštų. Pagal aukų skaičių
Lietuvoje buvo daugiau nukankinta
tik žydų tautybės gyventojų. Naciai
laikė tuos karo belaisvius izoliuotus,
nutraukė jiems maisto bei vandens
tiekimą ir taip pasmerkė kankinamai
mirčiai. Šią daugelio kraštų tyrinėto-
jams aktualią knygą parengė Lietu-
vos ir Vakarų istorikai.

Nepaprastasis ir įgaliotasis Airijos ambasadorius
Lietuvoje Donaldas Denhamas

Konferencijoje dalyvavo ir pa-
saulyje žinomas filologas Anatolijus
Michailovas, Baltarusijos humanita-
rinio universiteto vadovas. Priminsi-
me, kad Vilnius priglaudė kelis šim-
tus filologijos mokslus, menotyrą
studijuojančių studentų, kuriems nei
Minske, nei bet kuriame kitame Bal-
tarusijos mieste neatsirado vietos.

Atkreipsime dėmesį, kad tarp
konferencijos ir diskusijos dalyvių
buvo visų Seimo politinių frakcijų at-
stovų, taip pat Lietuvos valstybingu-
mo atkūrimo 1990–1991 m. tiesiogini-
nių dalyvių, Kovo 11-osios Akto signa-
tariai – Lietuvos Aukščiausiosios
Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmi-
ninko pavaduotojai prof. Bronius
Kuzmickas ir Česlovas Stankevičius,
pirmųjų Nepriklausomos Lietuvos
teisinių aktų rengėjas signataras
Liudvikas Sabutis, aukštų dvasinin-
kų, iškilų inteligentijos ir visuome-
ninių organizacijų atstovų.

Mažosios Lietuvos ir Rytprūsių genocidas

Pirmininkaujančiam E. Zinge-
riui dalyvius pakvietus atvirai disku-
sijai, pirmasis ranką pakėlė ir žodžio
paprastę Mažosios Lietuvos reikalų

Konferencijos dalyvius priėmė Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko pavaduotojas Česlovas Juršėnas

tarybos narys Vytautas Gocentas,
Klaipėdos krašto ir istorinės Prūsijos
gyventojų palikuonis. V. Gocento
gana plačiai suformuluotas klau-
simas buvo skirtas buvusios Rytų Prūsijos
(taip ji vadinama Vokietijoje,
mums tai, ko gero, istorinė Prūsija)
problemai. Taigi tame žemės plote
tarp Vyslos ir Klaipėdos prieš Antrą-
ją pasaulinį karą gyveno tiek žmonių,
kiek šiandien gyventojų yra Lietuvoje.
Kalbėtojas priminė baisų genocidą
prieš to krašto gyventojus, tarp ku-
rių buvo ne vien vokiečių kilmės žmo-
nių. Į Prūsijos ir Vokietijos teritoriją
įsiveržę nugalėtojai su raudonomis
žvaigždėmis ėmė plėsti ir prievartauti
vietos gyventojus; tarp jų bu-
vo ne tik vokiečių, bet ir ne-
mažai lietuvininkų, ir kitų
tautybių žmonių. Pamišę bet
kokią discipliną, sovietų ka-
reiviai elgėsi kaip tikri barbarai,
nepakluso savo vadams.

Labai glaustą V. Gocento
žodį mes papildysime savo tu-
rima informacija, gerai su-
prasdami, kad kalbėtoju bu-
vo duotas labai ribotas laikas
ir jis negalėjo išsiplėsti. Nė
kiek neabejojame, kad faktai,
kuriuos pateiksime, yra puik-
iai žinomi V. Gocentui.

Rytprūsiai per Lietuvą
šturmuoti pasirodysius raudon-
armiečius drąsino „polit-
rukai“ ir jų rengiami atsišaukimai, ku-
rie buvo spausdinami šimtą tūkstanti-
niais tiražais. Prieš pirmąjį Karaliau-
čiaus puolimą viename atsišaukime
buvo rašoma: *Raudonarmiečiai, šven-
tai vykdykite draugo Stalino nurodymą
ir sumindžiotkite fašistinį žvėrį jo urve.
Sulaužykite germaniškųjų moterų rasi-
nį pasididžiavimą. Pasiimkite jas sau
kaip savo teisėtą grobį. Žudykite, narsieji
raudonarmiečiai!*

Tokie, žemiausius instinktus atpa-
laiduojantys atsišaukimai veikė kaip
narkotikas: raudonarmiečiai, „šventai
vykdė“ Stalino ir jo trubadūrų priesa-
kus. Pirmas ryškus faktas – 1944 m.
spalio 9-oji, kai Šilutės–Klaipėdos
plentu traukė pabėgėliai vietos gy-
ventojai. Pirmojo Pabaltijo fronto
159-osios Polocko tankų brigados
tankistai, vadovaujami pulk. K. Pet-
rovskio, ėmė traukti pabėgėlių veži-
mus ir juos pačius. „Operacija“ tęsė-
si kelias dienas, sunaikinta apie
1 tūkst. „fašistų“, sužeisti 9 raudonar-
miečiai.

1944 m. spalio 21-oji. Nemirkie-
myje, į pietus nuo Gumbinės, Trečio-
jo Baltarusių fronto kariai sadistiškai
nužudė 72 moteris ir 50 prancūzų ka-
ro belaisvių, kaip to susidorojimo
liudytojus. Tarptautinė gydytojų ko-

misija, kuri atliko ekspertizę po vo-
kiečių sėkmingo kontrpuolimo, nu-
statė, kad visos, net 8–12 metų mer-
gaitės ir 84 metų senutė buvo išpri-
eivartotos, pastarajai kareivišku kas-
tuvėliu nukirsta pusė galvos.

„Išvadavimas“ tęsėsi ir kitose
vietose. Yra daugybė liudijimų, kaip
nukankintiems civiliams gyventojams
buvo nukertamos galvos ir pa-
maunamos ant tvorų. Sveiku protu
nepaaiškinami dalykai.

Tikėdamiesi išsigelbėti nuo rau-
donojo teroro, civiliai gyventojai lai-
vais iš Piliavos (Pillau, dabar – Bal-
tijsk) mėgino bėgti iš Karaliaučiaus
krašto. Sovietų lėktuvai paskandino
73 laivus su taikiais gyventojais. Per-
pildytame Vokietijos keleiviniame
laive *Wilhelm Gustloff* buvo apie
6600 žmonių (iš jų apie 5 tūkst. mo-
terų su vaikais). Sovietų povandeni-
nis laivas Baltijos jūroje tris kartus
torpedavo pabėgėlių laivą ir jį paskan-
dino. Oro temperatūra buvo –18 °C, o
vandens +2 °C. Kitų vokiečių laivų
įgulos išgelbėjo apie 900 skęstančių
žmonių. Atakos „didvyris“, povandeni-
nio laivo kapitonas Aleksandras Ma-
rinesku buvo apdovanotas, 1990 m.
Kaliningrade jam pagerbti pastatytas
paminklas, o šiuo metu Rusijoje jo
garbei sukurtas meninis filmas.

Daugybė civilių gyventojų buvo
kankinami Karaliaučiaus, Įsruties,
Prūsų, Ilavos, Gastų, Tolminkiemio ir
kituose lageriuose. Tai buvo tyčinis
krašto taikių gyventojų naikinimas,
nusikaltimas žmonijai. Niekas iš ge-
nocido vykdytojų nebuvo nubaustas.

Būkime objektyvūs: dėl tokio sa-
vo karių dezorganizavimo skundėsi ir
atitinkamų griežčiausių karo metu
priemonių ėmėsi Sovietų Sąjungos
maršalas Georgijus Žukovas. Jis dėl
savo karių dezorganizavimo kaltino
minėtų atsišaukimų bei garsiųjų
straipsnių sovietų laikraščiuose auto-
rius, kvietė karius nepamiršti nugalė-
tojams būtino žmogiškumo ir tikslų,
dėl kurių jie atėjo į priešų teritoriją.

Grįžkime prie V. Gocento išsaky-
tų minčių. Jis priminė 1944–1960 m.
iš buvusios Prūsijos ir Klaipėdos
krašto išvarytus žmones. Vadinama-
jame Klaipėdos krašte liko tik
6,5 proc. vietos gyventojų. Ligi šiol iš
gimtųjų vietų išvartų gyventojų tei-
sė turėti savo tėvynę teisės pažeidi-
nėjamos, grobstomas išlikęs tų žmo-
nių nekilnojamas turtas.

Ar Lietuvos Respublikos Seimas
numato imtis realių veiksmų, atkur-
ti pažeistas tų žmonių teises, atgau-
ti prarastą tėvynę ir turtą? Šį klau-
simą diskusijos dalyvis V. Gocentas
uždavė konferencijoje dalyvavu-
siems Seimo nariams.

Ne politiniai, bet ekologiniai motyvai

Lenkijos laikraščio *Wprost* sky-
riaus vedėjas, buvęs aktyvus *Solida-
rumo* veikėjas Ježis Marekas Nova-
kovskis (Jerzy Marék Nowakowski)
reagavo į prof. V. Landsbergio kritiš-
ką kalbą dėl Lenkijos sprendimo su-
stabdyti *Via Baltica* kelio rekonst-
rukcijos darbus per kai kurias Len-
kijos teritorijas. Profesorius šiame
sprendime išvelgia mūsų valstybėms
nedraugiškų jėgų įtaką Lenkijoje.
Ešą, tas pats pasakytina ir apie ne-
vaisingas derybas dėl elektros tilto iš
Lietuvos per Lenkiją į Vakarų tiesi-
mo. Lenkijos žurnalisto pozicija kito-
kia: jis priminė Lenkijos aplinkosaugos
ministro grynai ekologinius ir ap-
linkosauginius argumentus, kuriais ir
grindžiamas *Via Baltica* kelio tiesimo
darbų sustabdymas. Taigi lenkai pa-
saisako ne prieš *Via Baltica*, bet prieš
šios autostrados tiesimą per konkre-
čią Lenkijos teritorijos dalį. J. M. No-
vakovskis tvirtino šį *Via Baltica* klau-
simą aptarinėjęs su Lenkijos prezi-
dentu, kuris pasisakęs už transporto
ir energetikos „koridorių“ atidarymo
tarp Lietuvos ir Lenkijos į Vakarų Eu-
ropą. Naujos ES narės turi bendra-
darbiauti, ši politika toliau bus vykdo-
ma. *Via Baltica* ir energetikos „kori-
doriai“ yra šios politikos dalis.

Kodėl įvyko Potsdamo klaidos

*Man didelė garbė šiandien prie vi-
no stalo sėdėti su tokiais Nepriklauso-
mybės didvyriais kaip ponas Landsber-
gis ir kiti, – gražiai lietuviškai pradėjo
savo prakalbą JAV ambasadorius
Lietuvoje Styvenas Donaldas Malas
(Stephen Donald Mull). Ambasado-
rius 1945 m. Potsdamo konferencijos
sprendimus įvertino kaip tragiškus,
dabartinis JAV prezidentas Džordžas*

Konferencijoje „Šešiasdešimt metų po Potsdamo“ – buvęs sąjūdininkai:
Nepriklausomybės akto signataras Emanuelis Zingeris, Romualdas Lankas
(Trakai) ir Liudvikas Sabutis

Bušas (jaunesnysis) taip pat yra išreiš-
kęs Amerikos apgailestavimą dėl Pot-
sdamo klaidų.

Ambasadorius pamėgino aiškin-
ti, kodėl įvyko tos klaidos. Nacistinė
Vokietija sąjungininkų jau buvo par-
klupdyta, tačiau Japonija dar nebu-
vo kapituliavusi, tad į Potsdamą su-
sirinę valstybių nugalėtojų vadovai
pirmiausia stengėsi užtikrinti demo-
kratinės Europos, kiek tai buvo įma-
noma, gyvenimą. Paskui prasidėjęs
šaltasis karas sutrukdė siekti visų
turimų tikslų. Amerika visada norėjo
įgyvendinti laisvę Europoje. Todėl
ambasadorius S. Malas išreiškė savo
ir visų Amerikos žmonių pasitenki-
nimą, kad Lietuva yra nepriklausoma
ir demokratiška valstybė, kartu
apgailestaudamas, kad iki 1990 m.
tos laisvės Lietuvoje nebuvo. Tačiau
vertinant praeitį visada reikia atsi-
žvelgti, koks buvo to meto tarptau-
tinių kontekstas, – pabaigoje pabrė-
žė JAV ambasadorius.

Dėkodamas ambasadoriui S. Ma-
lui, diskusijai pirmininkavęs E. Zin-
geris, kuriam Lietuvos Respublikos
Prezidento Valdo Adamkaus prašy-
mu tenka gilintis į kai kuriuos XX a.
istorijos aspektus, atkreipė dėmesį į
Lietuvai labai svarbų diplomatinį
santykių su JAV dokumentą. Vadina-
majam „liudies“ seimui paskelbta,
kad Lietuva stoja į Sovietų Sąjungą,
1940 m. liepos 23 d. JAV aiškiai pa-
reikšė nepripažįstančios trijų Balti-
jos valstybių okupacijos. Iki tol JAV
buvusi Lietuvos, Latvijos, Estijos
konsulinė ir diplomatinė veikla ir to-
liau tęsta, šių šalių turtas JAV buvo
apsaugotas. Galima būtų priminti,
kad kai 1940 m. vasarą JAV karo ata-
šė vyko į Maskvą, prieš paprašyda-
mas vizos iš Sovietų ambasados, jis
paprastę vizos iš Lietuvos ir Latvijos
pasiuntinybių. Tokia JAV laikysena su-
teikė tam tikrų vilčių Lietuvos pasiun-
tintybei Vašingtone ir konsulinėms
įstaigoms. Padedami vietos lietuvių,
Lietuvos diplomatai JAV nuolat keldavo
Lietuvos nepriklausomybės atkūri-
mo bylos klausimą, nepaisydami įni-
rintųjų SSRS diplomatijos pastangų ir
siekdami išlaikyti JAV nepripažinimo
politiką okupuotos Lietuvos atžvilgiu.
Lūžis, įvykęs Vilniuje po Kovo
11-osios ir Sausio 13-osios, sujungė
JAV ir kai kurių kitų valstybių vykdy-
tą Lietuvos okupacijos nepripažinimą
su Lietuvos valstybės atkūrimu. Taip
juridiškai Jaltos ir Potsdamo konfe-
rencijų laikotarpis baigėsi. Pradėjo
šio liūdno ir tragiško palikimo įverti-
nimo laikotarpis.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Pabaiga. Pradžia Nr. 3.

„Mokslo Lietuvos“ pašnekovė – Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorė Birutė KULNYTĖ.

Čia suneštas Lietuvos istorijos paveldas

Ar labai nutolčiau nuo tiesos, jei pasakyčiau, kad Lietuvos nacionalinis muziejus – tai mūsų muziejų muziejus?

Aš sakyčiau kukliau – Lietuvos istorijos muziejus. Džiaugiuosi, kad per penkiolika nepriklausomybės metų mums pavyko po šiais stogais Gedimino kalno papėdėje sunešti didžiąją dalį Lietuvos istorijos muziejinio paveldo. Tai mūsų istorinių rinkinių šerdis – pagrindiniai archeologijos, etninės kultūros, istorijos, numizmatikos rinkiniai. Sėkmingai formuojame filatelijos rinkinius. Juk kokia valstybė būtų buvusi be pinigų, pašto? Turime gausų, vienintelį šalyje ikonografijos fondą.

Galime pažymėti, kad Nacionalinis muziejus labai atidus fotografijai, fotografų darbams. Rengiate fotografijų skirtas parodas.

Ižengę į fabrikinės gamybos laikus lyg ir praradome unikalius daiktus, kurių dar buvo iki XX a. pradžios. Kartu labai išaugo fotografijos reikšmė. Tai labai daug informacijos teikiantis dokumentas. Prisiminkime žydų holokaustą: žmonės rizikuodavo gyvybe, bet stengdavosi į laisvę iš to pragaro išnešti bent keletą negatyvų. Tai buvo dokumentai. Prisiminimai, aprašymai – visa tai perasta subjektyvumo siūlais, nors liudininkų bylojimai taip pat svarbūs. O štai fotografija yra labai objektyvus dokumentas, su kuriuo sunku ginčytis. Todėl turime sukaupti didžiausią Lietuvoje muziejinę fotografijos rinkinį. Tai ikonografijos rinkinio dalis.

Neseniai peržvelgę savo archyvą, kurį turime sukauptę iš Sausio 13-osios įvykių, išleidome šiai progai skirtą leidinį *Sausis. Laisvės fotografija*. Istorikas Antanas Kulakauskas, kuris mums mielas savo natūra, nes nėra piktas, parašė tekstą. Mums atrodo, leidinys pavyko: istoriko žvilgsnis į įvykius, kuriems jau 15 metų, ir to meto fotografijos. Knygą išleidome ir anglų kalba. Viskas labai aišku. Visi turime asmeninės nesenų įvykių patirties, bet fotografijos niekas negali pakeisti.

18 a., kurioje pirmą kartą Lietuvoje buvo eksponuoti Ginklų rūmų (*Oružeinaja palata*), Rusijos valstybinio istorijos muziejaus ir Rusijos senųjų aktų archyvo eksponatai. Šiais metais publikuosime parodos medžiagą –

Apie šaknis ir pošaknij (2)

Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspozicijų salėje

Lituanistika iš užsienio šalių saugyklų

Knygoje atsirado ir *Baltijos valstybių žengimo į laisvę palaikymo mitingo, vykusio Maskvoje 1991 m. sausio 20-ąją, nuotraukų. Vienoje jų užrašas rusų kalba: „Pabusk, Rusija! Tegul tau pavyzdžiu bus mažytė išdidi Lietuva!“ Manau, kad tai labai svarbu: prisiminti ir priminti Lietuvos palaikymo mitingus, kurie 1991 m. vyko Rusijos miestuose. Be jų vargu ar būtų pavykę Baltijos šalims taip greitai iškovoti laisvę. Lietuvos inteligentijos pareiga – nepamiršti viso to, ką primena fotografijos.*

Nesame nutraukę ryšių su Maskvos, Sankt Peterburgo muziejininkais, nes ten yra puikių savo srities žinovų, inteligentiškų žmonių. 2003 m., minėdami Karaliaus Mindaugo krikšto ir karūnavimo 750-ąsias metines, surengėme parodą *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Rusija 14–*

taip ją įvesime į lietuviškosios kultūros apyvertą. Rengiame ir daugiau panašių projektų.

Nepamiršti savojo vardo

Kaip vertinate šiandieninę Lietuvos muziejininkystę? Kas darytina, kad šalies muziejai būtų tikri mokslinės ir intelektualinės kultūros židiniai?

Mano manymu, kad ne visiems muziejams reikėtų siekti vienodų tikslų. Kai turima tam tikrų rinkinių, tada jau galima prabilti apie tyrinėjimus, atsiranda santykis su mokslu. Mūsų muziejus yra didelių rinkinių saugotojas. Sisteminame, tyrinėjame rinkinius, publikuojame turimą medžiagą. Parengiame gana nemažai leidinių, atsižvelgdami į istorinį muziejaus profilį. Pateikiame mokslinės medžiagos. Skelbdami medžiagą bandome išvesti korektišką takoskyrą – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – Lenkijos Karalystė. Pavyzdžiui, parodų serija *LDK vaizdai: Napoleono Ordos albumo litografijos*. Parodoje eksponavome Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdus. Toks bus ir leidinys. Albume esančių Lenkijos Karalystės vaizdų neeksponavome. Arba – muziejuje svečiavosi Varšuvos karališkųjų rūmų tapybos skyriaus vadovas, kuris yra sumanęs enciklopedinį darbą, skirtą Abiejų respublikų dignitoriams, valstybės veikėjų, karvedžių portretiniams atvaizdams. Svečias, matau, abejodamas klausia ar mes sutiksime, kad būtų publikuojami atvaizdai iš mūsų rin-

Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorė Birutė Kulnytė ir knyga – tai neatsiejama

liniam muziejui?

liniam muziejui? Taip, tai išmuštas dantis. Senojo arsenalo rytinis korpusas, dabar Taikomosios dailės muziejus, buvo pradėtas projektuoti tuometiniam Istorijos ir etnografijos muziejui. Tačiau tuo metu toje istorinėje teritorijoje, matyt, nenorėta turėti pernelyg daug istorijos. Todėl rytinis korpusas buvo perduotas taikomosios dailės reikmėms, labai neutraliai atrodžiusiai ekspozicijai Nepriklausomybės metais buvo atkurtas visas Senasis arsenalas – šiauriniame ir vakariniame korpusuose įsikūrė Lietuvos nacionalinis muziejus

Ar šią dieną Lietuvos nacionaliniam muziejui jau pakanka patalpų? Muziejui perdavus T. Kosciuškos g. 1 ir 3 kompleksų pastatus, patalpų lyg ir pakaktų. Tačiau visa tai dar reikia suremontuoti, pritaikyti muziejui. Pastatai didžiuliai. Kosciuškos g. 3 komplekso vienas pastatų jau iš esmės suremontuotas, į jį perkeltas Etninės kultūros skyrius, nuosekliai formuojamas lietuvių liaudies verslų, buities ir liaudies meno tyrinėjimų centras. Antrojo korpuso renovacijos projektavimas pradedamas, nes iki

Greitai gavau žinutę, kad rengiamas leidinys gali taip vadintis. Juk kodėl jutome pareigą ir iš Ginklų rūmų pristatyti LDK pasiuntinių dovanas? Akivaizdu, kad buvo atskiro Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinybės. Bet dažnai leidiniuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nebelieka.

Pamatinių vertybių svarba

Kodėl neskelbiame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sutarčių? Rusijos senųjų aktų archyvo direktorius dr. Michailas Ryzenkovas man pasirodė labai inteligentiška ir linkusi bendradarbiauti asmenybė. Manau, kad mūsų istorikai dar nepaudojo visų galimybių parengti svarbiausių Lietuvos senųjų dokumentų, esančių kitose šalyse, publikacijų lietuvių kalba. Dalis Vilniuje eksponuotų Lietuvos Didžiosios Ku-

nigaikštystės sutarčių su Rusijos kunigaikštystėmis paskelbtos tik Rusijos archyvų sąvade, lenkų mokslininkų įvairiu laiku. Verčiant į lietuvių kalbą išgirdau, kad to gal ir nereikėtų, nes jau paskelbta...

Paveldo tvarkymo, sisteminimo, publikavimo darbų yra labai daug, tad duok Dieve, kad tik visi sutartinai darbuotųsi. Tik dažniausiai norima greito rezultato, o mūsų srityje tai praktiškai neįmanoma. Turi būti nuoseklus įdirbis, tada ir suprasime, kaip ką daryti. Be pamatinių vertybių suvokimo nieko nebus... Štai ką pastebiu: dažnai lengviau rasti bendrą kalbą su iš svetur atvykusiais žmonėmis, kurie akimirksniu suvokia šiuos dalykus. Gaila, bet tai tiesa.

Vilniaus ir Lietuvos širdyje

Juk pirmą kartą Lietuvos istorijoje turime Lietuvos nacionalinį muziejų tokioje išskirtinėje vietoje – Vilniaus ir Lietuvos širdyje, Gedimino kalno papėdėje. Mūsų muziejui perduoti Naujasis ir Senasis arsenalai, didžiulis pastatų kompleksas T. Kosciuškos gatvėje. Sukurta išpuodinga bazė. Protingai tvarkomas šis pastatų kompleksas turi visas galimybes tapti moderniu Lietuvos istorijos muziejumi.

Tačiau Senojo arsenalo dalis, kur dabar yra Taikomosios dailės muziejus, juk nepriklauso Lietuvos naciona-

Lietuvių etnikos dalykai – mūsų kultūros šaknis

Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotojai gerai supranta, kaip svarbu mūsų paveldą propaguoti pasitelkiant žiniasklaidos atstovus

šiol J. E. kardinolo Juozo Audrio Bačkio dėka vis dar veltui naudojamės Misionierių bažnyčios, 1993 m. perduotos kurijai, patalpomis. Suremontavę T. Kosciuškos g. 3 komplekso antrąjį korpusą, į jį perkelsime bažnyčioje saugomas vertybes.

Muziejai turi vienas kitą papildyti

Ką manote apie Vilniaus miesto istorijos muziejaus reikalingumą? Daug metų sielojamasi, kad nėra tokio muziejaus, bet vien sielotis maža, reikia ir konkrečių sprendimų bei darbų.

Vilnius vertas muziejaus. Jei kryptingai ir apgalvotai dirbtume, tikrai atsirastų ir Vilniaus miesto muziejus, ir galinčių bei norinčių tyrinėti Novgorodo tošeles. Dabar visi dirba viską, užtat išsibarstome. Todėl neturime ir Vilniaus miesto muziejaus. Gal artėjame prie to meto, kai nebeturėsime Lietuvos istorijos muziejaus. Ne be reikalo jį pavadiname Nacionaliniu muziejumi. Mūsų nacija susiformavo gana vėlai, ją būtina tinkamai pristatyti. Vien tai, kad per XX a. sugebėjome du kartus – 1918 m. ir 1990 m. – įsirašyti į nepriklausomų valstybių žemėlapi,

byloja apie mūsų tautos, mūsų nacionalios gyvastingumą. Senasis ir Naujasis arsenalai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje turėtų likti Lietuvos archeologijos, istorijos ir etninės kultūros ekspozicijų vieta. Visa muziejaus bazė – ekspozicijos, saugyklos, Restauravimo centras, visos darbo vietos išdėstytos optimaliai, atsižvelgiant į turimų rinkinių saugojimo ir eksponavimo sąlygas bei valstybės finansavimo galimybes.

Turėdami pamatus, turėsime ir valstybę

Apie muziejų ateitį mąstome remdamiesi jau esama istorine patirtimi. Kaip į Jūsų pasiūlymus pažvelgtų Senienų muziejaus, nuo kurio juk ir prasidėjo Lietuvos nacionalinis muziejus, kūrėjai? Kas juos jaudintų, kas džiugintų pažvelgus į dabartines ekspozicijas?

Manau, jie labai neliūdėtų. XIX a. viduryje įkurtas Senienų muziejus Vilniuje buvo vienareikšmiškai skirtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atminimui. Šiandien vieni teigia, kad tai buvo lenkų muziejus, kiti mato jo lietuvišką medžiagą. Manau, kad tai buvo tipiškas XIX a. muziejus, tik su stipresniu pilietiniu užtaisu. Norėta išsaugoti valstybingumo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atmintį. Šiandien Lietuvos valstybingumo gija – svarbiausia Lietuvos nacionalinio muziejaus veiklos idėjinė gija.

Nueinančios į praeitį pilietinės Lietuvos – LDK – muziejus. Tačiau atėjo nauja, etniškai suvokta Lietuva. XIX a. antroje pusėje pradėjusi rasti iš pirmos lietuvių inteligentų kartos. Dvi skirtingos Lietuvos. Tačiau gal ne tokios ir skirtingos, nes etniškai suvokta Lietuva genetiškai juk išaugo iš tos, prarastosios pilietinės. Nepaisant to, kad Lietuvos ažuolo šakos išsiskyrė, bet tai juk vis tiek Lietuva.

Užtat ir reikia, kad visad skirtume: kas buvo Lenkijos Karalystės, o kas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Dažnai manęs klausia: kodėl tiek daug pastangų dedame rengdami parodas, peržiūrėdami ir kitas saugyklas. Pavyzdžiui, rengiant senosios Lietuvos žemėlapių parodą, jai skirtą knygą, teko peržiūrėti visose Lietuvos saugyklose, privačiuose rinkiniuose saugomus žemėlapius. Tai ne tik mūsų rinkinio, nors ir nemažo, paroda.

Žemėlapius spausdino tokie Europos miestai kaip Amsterdamas; tuose senuose žemėlapiuose Lietuva atrodo puikiai. Sugrįžimas į LDK per žemėlapius ir leidinys lietuvių

bei anglų kalbomis, manau, vykęs projektas ir tikslingas muziejausėjimas valstybingumo istorijos keliu. Juo eidami ateiname ir į Signatarų namus.

Rašyti istoriją tarsi savo pačių gyvenimą

Įdomu paskaityti Vasario 16-osios Akto signataro Petro Klimo knygas apie Lietuvos istoriją, Adolfo Šapokos redaguotą Lietuvos istoriją. Tada pasaulis jau turėjo parašytas visai kito mokslinio lygio istorijas. Bet žavi P. Klimo ir A. Šapokos gebėjimas dėstyti visa tai tarsi savo pačių gyvenimą. Iškart jauti, kad tai jų ir tavosios tautos istorija. Jie turėjo tą tautos šaknų pajautimą, be kurio visos istorijos metodologiškai ir visais kitais požiūriais pranašesnės, neturi to „kažko“ tikrai esmingo.

Kaip kad bitės neša į avilį medų

Ne kartą įvairių parodų atidarymuose matydavau Jus bendraujančią su labai įdomiu žmogumi – dailininku, bibliofilu ir muziejininku Kazimieru Varneliu. Ką Jums reiškia ši asmenybė?

Dailininkas Kazys Varnelis su žmona Gabriele grįžo į Lietuvą, parveždami vertingą kolekciją ir puikią biblioteką. Tikri išeivijos inteligentai, kuriems patriotinė tautos istorijos gija svarbi, puikiai suvokė, kad gimtoji Lietuva – tai netekčių kraštas. Karai ir visi istoriniai skersvėjai Lietuvą alino, viskas buvo plėšiamą, išvežama.

Kazys Varnelis tarsi vykdo prof. Ig-

no Končiaus, fiziko ir etnologo, užjūriuose išsakytą priesaką: po visą pasaulį išsiblaškę lietuviai kaip tos bitės turi nešti medų į tautos bitaulį – taip žemaičiai vadina avilį. K. Varnelis – viena iš mūsų tautos darbščiujų bičių. Tuo jis visiems laikams liks mūsų tautos kultūros istorijoje.

Mūsų pažintis su profesoriumi K. Varneliu buvo labai rami ir, sakyčiau, graži. Nebuvau pagalvojusi, kad unikalus jo kūrybos ir sukauptos kolekcijos muziejus galėtų būti Lietuvos nacionalinio muziejaus filialas. Profesorius nebuvo linkęs pavadinti šį muziejų – Kazio Varnelio namais-muziejumi, tačiau tokia buvo tuometinio Vilniaus dailės akademijos rektoriaus Arvydo Šaltenio mintis. Reikia pasakyti – vykusi mintis. Šiandien Lietuvoje turime išties unikalų muziejų – dailininko namus su unikalia lituanistine kolekcija, puikia biblioteka ir interjerai.

Juk antro tokio pavyzdžio lyg ir neturime?

Vienintelis toks puikus pavyzdys visoje Lietuvoje. Žinoma, yra gražių pavyzdžių: V. Dargužas Vilniaus universitetui padovanojo senųjų Lietuvos žemėlapių kolekciją. Taip pat ir Signatarų namams dovanojo Vasario

16-osios Akto signataro Kazimiero Šaulio baldus ir apdovanojimus, kito signataro Kazio Bizausko dukra dovanojo Signatarų namams valstybinius tėvo apdovanojimus. Tokių pavyzdžių galima būtų paminėti ir daugiau.

Dabar vyksta daugybė parodų, renginių, bet kas kelia nerimą: visa tai suniveliuojama.

Ko norėtusi? Vertės pajutimo, pamatinių vertybių gilesnio suvokimo. Be šito visos mūsų pastangos tebus tik karštligiškas skubėjimas, nepaliekąs gilesnio pėdsako.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

„Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ IX tomas jau spaustuvėje

Visuotinės lietuvių enciklopedijos IX tomas jau spaustuvėje, jį išgyti bus galima *Baltijos knygų mugėje 2006* vasario 23–26 d., Lietuvos parodų centre *Litexpo*.

Prekyboje tomas pasirodys kovo mėnesį.

IX tomas apima straipsnius nuo *Juocevičius Juozas* iki *Khiva*. Šiame tome pateikti dideli straipsniai apie Kanadą, Kazachiją, Keniją ir kitas valstybes, apie Kauno, Kėdainių, Kelmės rajonų savivaldybes. Iš viso tome yra daugiau kaip 500 straipsnių, iš jų daugiau kaip 1200 lituanistinių. Tomas gausiai iliustruotas, pateikta daugiau kaip 1100 iliustracijų, iš jų 330 portretų (daugiau kaip 260 portretų prie lituanistinių biografinių straipsnių).

IX tomo apimtis – 800 puslapių (122 apskaitiniai leidybiniai lankai); lituanistika sudaro 24,5 proc. tomo apimties.

Šiam enciklopedijos tomui straipsnius rašė apie 570 autorių, recenzavo apie 180 recenzentų.

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (MELI) *Baltijos knygų mugės 2006* dienomis kviečia aplankyti standą 5D.14 ir dalyvauti renginiuose.

Vasario 24 d. 16.00 Koncertų salėje 5.2 (2 aukšte) pristatomas Jono Bruverio albumas *Lietuvos nacionalinis operos ir baletų teatras*.

Operų arijas dainuoja solistai Egidijus Dauskurdis, Joana Gedminaitė, Eugenija Klivickaitė, Arūnas Malikėnas, Julija Stupnianek, akompanuoja Olga Elena Taškinaitė. Renginį veda Eglė Ulienė;

Vasario 26 d. 15.00 Forume (4 aukšte, 1 paviljone) pristatoma knygų serijos moksleiviams *Lietuva* pirmoji knyga *Tautos kilmė* anglų, rusų ir vokiečių kalbomis. Dalyvauja autoriai Zigmas Zinkevičius, Gintautas Česnys, Aleksiejus Luchtanas, vertėjai Birutė Sinočkina, Jonas Steponaitis, Klausas Berthelis, rašytoja Gintarė Adomaitytė, archeologė Eglė Gričiuvienė, dailininkai Agnė Beinaravičiūtė, Albertas Broga ir Inga Marčiukaiytė.

Kviečiame apsilankyti MELI stende Nr. 5D. 14. Šiomet mūsų standas – dvigubai didesnis! Jame bus ir naujausių, ir anksčiau išleistų MELI leidinių. Galėsite išgyti knygų ypač patraukliomis kainomis.

Mugės dienomis MELI stende svečiuosis Lietuvos nacionalinio operos ir baletų teatro mėnraštis *Bravissimo* – žurnalas apie operos ir baletų meną. Bus priimama šio leidinio prenumerata. Daugiau apie *Bravissimo* teiraukitės redakcijos telefonu (8 ~ 5) 261 0493.

Laukiame Jūsų kasmetinėje knygų šventėje!

Visą *Baltijos knygų mugės* programą rasite VŠĮ „Lietuviškos knygos“ http://www.booksfromlithuania.lt/index.php?page_id=9.

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Prie muziejaus eksponatų

Socialinės dramaturgijos erdvėje

Atkelta iš 5 p.

žmogui nenujaučiant jo mąstymas ir elgsena kreipiama pasaulio galinųjų diktuojama linkme.

Rinkos fundamentalizmas, kurio aukomis tapome, ir kuris brukamas taip pat kitoms civilizacijoms, sukėlė kataklizmus, kuriuos kasdien matome televizijos ekranuose ir laikraščių puslapiuose. Niekas neužtikrina, kad panašių vaizdų ateityje neišvysime ir mūsų miestų gatvėse. Tuo labiau, kad būdami „kompiuterinių berniukų“ padėtyje, prijungti prie Vakarų informacinio lauko nelabai ir suvokiame, iš kur kyla tas islamiškasis fundamentalizmas, kupinas neregėto fanatizmo ir neapykantos. Nepagydomai sergantys Vakarai rinkos fundamentalizmo ir vakarietiško vertybių pavidalu savo ligas per prievartą brukdami islamo kraštams nieko kito ir neturėtų tikėtis. Kuo rinkos fundamentalizmo fenomenas geresnis už Kryžiaus žygius, kuriuos krikščioniškoji Europa viduramžiais rengė prieš arabus? Beje, tai irgi jau šių eilučių autoriaus išvada, loginės lygties sprendinys, kuris išplaukia iš R. Grigo pateiktų akivaizdžių ir skaudžių faktų.

Pasaulio universalumo atspindys mums

Nuo globalių erdvių laikas grįžti į savąją Lietuvą, tai ir siūlo profesorius. Du pastaruosius šimtmečius mūsų valstybė, virtusi tiesiog kraštu, nuolat gyveno katastrofų ir baisių istorinių kataklizmų purtomoje Europos dalyje. Ar tas drastiškas mūsų gyvenimo laikotarpis liko praėityje? Nepaisant visų didžiųjų mūsų tautos pastarųjų 15 metų laimėjimų, R. Grigas mato šiandienos skaudžių išgyvenimų dramą. Ši drama – tai valstybės atskirties nuo etninės lietuvių tautos drama. Tautos suvereno teises, kurios įrašytos Lietuvos Respublikos Konstitucijoje kone totaliai pasisavino pati valstybė. Šią dramą galima aiškinti ne vien kaip globalizacijos padarinį – reikėtų jį matyti palankią terpę ir mūsų valstybėje pasirodyti negatyviausiems globalizacijos reiškiniams ir jų palydovams.

Kas yra toji tapatybė, apie kurią vis dažniau girdime, bet kuri daugeliui taip ir lieka neįvardyta paslaptiną būtybę? Pasak jubilato, mūsų tapatybė sudaryta iš daugelio elementų: tautinio, socialinio, religinio, kultūrinio, regioninio, profesinio ir t. t. Tų elementų dėlionė labai netolygi, o ir patys jos elementai kinta, todėl ir tapatumą teisingiausia suvokti ne kaip pastovų dydį, bet veikiau kaip vyksmą, procesą. Jis priklauso ir nuo formuluojamų tikslų – socialinių, politinių, šalyje dominuojančių istorinių faktų aiškinimo, įvairių procesų interpretacijos ir panašiai. Taigi būdami priklausomi nuo šalyje vyk-

Romualdo Grigo žmona Zita jubiliatą pakvietė šokti „Paskutinį tango“

tančių procesų ir šalies įvaizdžio, pastarąjį galime veikti savo pačiu tapatumu. Tautiškumą, tautinę tapatybę R. Grigas siūlo vertinti ne tik kaip tautos tęstinumo garantą, bet ir kaip mūsų egzistencijos pamatą, kartu ir bendravimo su kitais ir kitu pasauliu prasminį pamatą. Tai ir yra ne tik savęs teigimas, bet ir pasaulio turtinumo, universalumo atspindys mums.

Kodėl klydo valdovai

Kartu sociologas pastebi ir savotišką mūsų tautos Achilo kulną: esame nuolat susipriešinanti, todėl dūlėjanti tauta. Tarpusavio ginčams, aiškinimuisi ir bevaisėms diskusijoms išeikvojame tiek energijos, kad visa tai nukreipė į pozityvų darbą užvirintume visų šulinių vandenį. Tokia asociacija kyla klausantis pranešėjo. Jo kvietimas mokytis iš savo valstybės ir tautos istorijos pamokų daugiau negu racionalus ir pamatuotas. Esame pragaišintų istorinių galimybių tauta, tačiau net ir istorines pamokas nelabai sugebame išmokti. Šiuo požiūriu esame nelabai tikę mokiniai, kurie taip niekada ir nesuauka.

Toliau R. Grigas pateikė mūsų valdovų istorinių klaidų pavyzdžių – iš laiko perspektyvos gal paprasčiau vertinti tas istorines klaidas, negu daromas dabarties vadovų. Pagaliau teisti praėjusių kartų veikėjus gal nėra labai teisinga, nes jie negali pasiteisinti. Reikėtų suteikti žodį bent jų advokatams, kitaip tariant, paskirti tam ne vieną mokslinę diskusiją ar konferenciją. Galima užduoti klausimą, kodėl Mindaugas ar Jogaila padarė taip, o ne kitaip, kokios gilu-

minės priežastys vertė pasirinkti tuo metu atrodžiusį teisingiausią sprendimą. Giliau panagrinėjus, ko gero, paaiškėtų, kad daugelis tų vadinaimų „klaidų“ buvo genetiškai užprogramuotos dar baltų genčių ir jų kaimynų geopolitinėje padėtyje. Daug gilesni ir sudėtingesni dalykai, negu vien pavienių valdovų netoliaregiškumas ar nesugebėjimas veikti. Kitaip tariant, ir su pačiu prelegentu būtų galima diskutuoti, tačiau diskutuoti su jubiliatu būtų labai prasto tono ženklas.

Ne paskutinis tango

Visa, ką pasakėme, tėra tik mažytė dalis to, kokias problemą gvildeno ir klausytojų mintis jaudrino jubilatas. Regis, nieko nepaliko abejingo ir pasyvaus: tema labai aktuali, o R. Grigas moka globalius dalykus susieti su mūsų kasdienybe ir visus jaudinančia ateities įžvalga. Būtume labai neatidūs akademinių skaitymų dalyviai, jei nepastebėtume buvusios meninės dalies. Mokslininkų rūmų direktorė Aldona Daučiūnienė perskaitė ištrauką iš R. Grigo 1989 m. parašytos apsakos *Degantis sniegas*. Ji dedikuota lietuviams, kurių palaikai ilsisi svetimose žemėse. Jubilato ponija Zita Grigienė, sopranas, atliko keletą vokaliųjų kūrinų, jai pianinu akompanavo Romualdas Lukošius. Vakaro menine kulminacija laikytinas *Paskutinis tango*, kurį dainuodama ponija Zita jubiliatą pakvietė šokti – per akademinius skaitymus to dar neteko matyti. Tebus šis tango ne paskutinis.

Gediminas Zemlickas

Nefilosofiški pasvarstymai dėl Jono Basanavičiaus romantizmo

Atkelta iš 3 p.

būtų likę erdvės atbudusios lietuvių tautos reikmėms? Vargu ar daugiau, negu jos liko pagal 1791 m. gegužės 3 d. Žečpospolitos konstituciją.

Čia reikia turėti galvoje, kad Pilsudskio idėja atsirado palyginti vėlai, bene Pirmojo pasaulinio karo metais, o iki tol lenkų endekai neketino pripažinti lietuvių tautai nė nominalios teisės į savitumą ar tuo labiau politinį savarankiškumą, lygiateisiškumą. Tokiomis sąlygomis lietuviams liko tik viena – visiškai atsiriboti nuo lenkiškumo. Todėl visiškai galima sutikti su istoriku Z. Ivinskiu, kuris minėtoje paskaitoje apie XIX a. lietuvių antilenkiškumą štai ką pasakė: *Trumpai charakterizuojant mūsų esamą istorijos kryptį, reikia pasakyti, kad ji iš romantizmo prieglobsčio dar nėra visiškai išsilaisvinusi. Ji yra dar pusiau pragmatiška. Jei XIX a. mūsų mėgėjai istoriją ėjo jų laiko aktualių interesų vedami, tai buvo tikslinga. Tada buvo taip pat naudinga viskas, kas tik randama prieš lenkus, kur tik pasireiškė lietuvių separatizmas, kurį vis reikėjo užakcentuoti, nes reikėjo nuo lenkų atsiskirti* (p. 339).

O dėl Adomo Mickevičiaus „atidavimo“ lenkams vertėtų „antiromantikams, -ėms“ pasakyti tiek: ar lietuviai turėtų prilygti dabartiniams kuriems ne kuriems baltarusių istorikams bei publicistams, kurie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę laiko ne lietuvių, bet savo tautos padaru, nors iš tikrųjų tuo metu, kai ši valstybė formavosi, dar nebuvo baltarusių tautos. Didysis lenkų poetas yra lietuvių tautai labai artimas ir brangus, ir to niekada nereikėtų pamiršti, bet tas artumas neduoda pagrindo jį laikyti lietuvių literatūros savastimi.

Kiekviena čia paliečiama problema reikalauja išsamaus aptarimo. Šiuo kartu vis dėlto negalima nutylėti „antiromantikų“ metamo priekaišto Basanavičiui dėl jo pozicijos Lietuvos autonomijos klausimu. Jie nepastebi, kad, smerkdami už tai Basanavičių, patys tampa romantikais, nepaisančiais realybės. Tada pakimba ore jų priekaištai veikėjui, kad buvęs kultūrinis romantikas, ne valstybinis pragmatikas! Juk autonomija yra tam tikra valstybingumo atmaina, ir siekimas jos rodo politinę, ne kultūrinę veiklą. Čia ne vieta išsamiai aiškintis, kodėl Basanavičiaus iki kokių 1917 m. ar net 1918 m. pradžios būta autonomijos šalininko. Matyt, tam turėta priežasčių ir motyvų. Pabrėšime, kad už autonomijos idėją „atsakingas“ ne jis vienas. Antai 1905 m. Didžiąjame Seime Vilniuje buvo priimta socialdemokrato Stepono Kairio rašyta rezolucija, reikalaujanti *Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje*. Kitas ryškus pavyzdys – 1914 m. spalio 4 d. Bruklino vykusioje JAV lietuvių konferencijoje (apie 60 dalyvių) įsteigtas Lietuvos autonomijos fondas, kuris tik 1917 m. sausio 15 d. gavo naują vardą – Lietuvos nepriklausomybės fondas. Taigi kelis dešimtmečius nuo XIX a. pabaigos lietuvių visuomenė puoselėjo

tikslą iškovoti Lietuvai autonomiją, nes nepriklausomybės šūkis tuo laiku būtų buvęs visiškai nerealaus. Tad priekaištai Basanavičiui dėl autonomizmo reiškia nesuvokti jo gyvenamo meto.

„Politinį pragmatizmą“ propaguojantys kalbėtojai ir rašytojai klijuoja Basanavičiui romantiko etiketę. Iš to kyla išpūdis, kad jiems romantizmas apskritai menkavertis, o gal ir visai peiktinas dalykas. Tuo atžvilgiu jie, ko gero, jungiasi prie garsaus vengrų marksistinės krypties filosofo ir literatūrologo Dėrdžio Luko (Lukács, 1885–1971). Lenkų mokslininkės Marijos Straševskos (Straszewska M. *Romantyzm*, 1977, p. 73) teigimu, jo būta romantizmo priešininko. O gal mūsų „antiromantikai“, sekdami socialistinio realizmo teoretikais, pripažinusiais ir priėmusiais vien „revoliucinį“ roman-

Iš Jono Basanavičiaus „Rinkinių raštų“, Vilnius, 1970

tizmą ir atmetusiais „reakcinių“, niekina tik kultūrinį romantizmą? Žodžiu, paliekama daug galimybių spėlioti, kai operuojama neapibrėžtomis sąvokomis.

Ar apskritai dera Basanavičiui ir kitiems mūsų veikėjams klijuoti visokias etiketes? Etiketės – juk tai Prokrusto lova. Rimti mokslininkai išsiverčia be tų etiketėčių. Antai akad. Vytautas Merkys savo studijoje neįvardijo Simono Daukanto nei romantiku, nei kitokiu veikėju. Ar nuo to sumenkėjo analizė? Iš to, kad Basanavičius paskelbiamas „kultūrinio romantiku“ (kaip pateikti faktai rodo, jo nesiribota viena kultūra ir labai realiai vertinta Lietuvos būklė) ir priešinamas menamam „valstybiniam pragmatikui“ (tokio asmens „antiromantikai“ neįvardija: gal turimas galvoje Vincas Kapsukas ar Zigmas Angarėtis), – visuomenė negauna geresnio supratimo apie neabejotinai žymų veikėją. Priešin-gai, jo vaizdas tik aptemdomas.

Tokie veikėjai, koks buvo Basanavičius, Kudirkas ir kt., kad ir kritiškai vertinami, turi būti pristatomi visuomenei pagarbiai, t. y. deramai atsižvelgiant į jų gyvenimo sąlygas ir galimybes. Etiketėčių metodas jiems rodo nepagarbą.

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Vilma Balsytė

Dizaineris Arūnas Cironka

Patarėjai: V. Būda, S. Goberis, J. Puodžius, A. Ramonas, J. Ulbikas, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel/faks. (8 ~ 5) 212 12 35

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja.

Perspauddinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://ml.lms.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius